PolitikART

AYLIK DÜŞÜN VE SANAT DERGİSİ

10 Ocak 2026 Cumartesi

SAYI : 346

90'lar: Karanlıkta var olmak

● DEWRÊŞ ELÎ ● SELAHADDÎN BIYANÎ ● MIHEME PORGEBOL ● Dr. NİSAN ALICI ● YASEMİN SOYDAN ● BERİVAN GÜNEŞ ● FİKRET ATAY

foto: Kevin McKIERNAN

Bin bir yaranın izi...

90'lı yıllar, Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Kürt toplumu için yakın tarihin en ağır travma ve trajedilerini hatırlatır. Devletin inkar ve imha konseptli güvenlikçi politikaları sayısız yakılarak boşaltılmış köy, faili meçhul ve göç mağduru yarattı. Bütün bu yaşananlar tarihin pencerelerinden yükselen bir yüzleşme çağrısı gibi toplumun hafızasında yankılanıp duruyor. Yankılanıyor, çünkü 90'lı yıllarda uygulanan devlet şiddeti, Kürtlerin yalnızca kişisel yaşamlarını değil; aynı zamanda yaşam alanlarını, hukuk ve politika bilinçleri ile yaşama bakışlarını da şekillendirdi.

Kürt kentleri, yapısal anlamda baskı ve şiddetin yarattığı göç olgusuyla şekillenirken mağdurların adalet mücadelesi de duygu ile mantık arasında inişli çıkışlı bir seyir izledi. Kürt bireylerin anlatı ve hafızayı yorumlama biçimi, yaşananlar doğrultusunda bireysellik ve toplumsallık arasında kendine bir yol bulmaya çalışırken; Kürt kültür-sanatının ise üretim ve alımlama biçimlerini öznellik ve nesnellik çerçevelerinde yeni formlarla üretmesini zorunlu kıldı. Tüm bunlar, karanlık bir dönemin aydınlanması talebine içkin olarak her gün kent hayatında, sivil ve toplumsal siyasette, kültür ve sanat alanında yeniden tecrübe ediliyor.

90'lı yılların karanlığına çoğunlukla dönem anlatıları ve geride kalanların mücadeleleri bağlamında odaklanan PolitikART'ın 346. sayısı, Türkiye ve Kuzey Kürdistan'ın içinden geçtiği siyasi sürece ilişkin bir hatırlama çağrısı olarak ele alınmalıdır. Kayıpların, acıların ve yara izlerinin yüklediği mirasla hazırlanan bu sayının Kürt toplumunun hakikat ve adalet mücadelesine bir nebze de olsa katkı sunmasını diliyoruz.

PolitikART

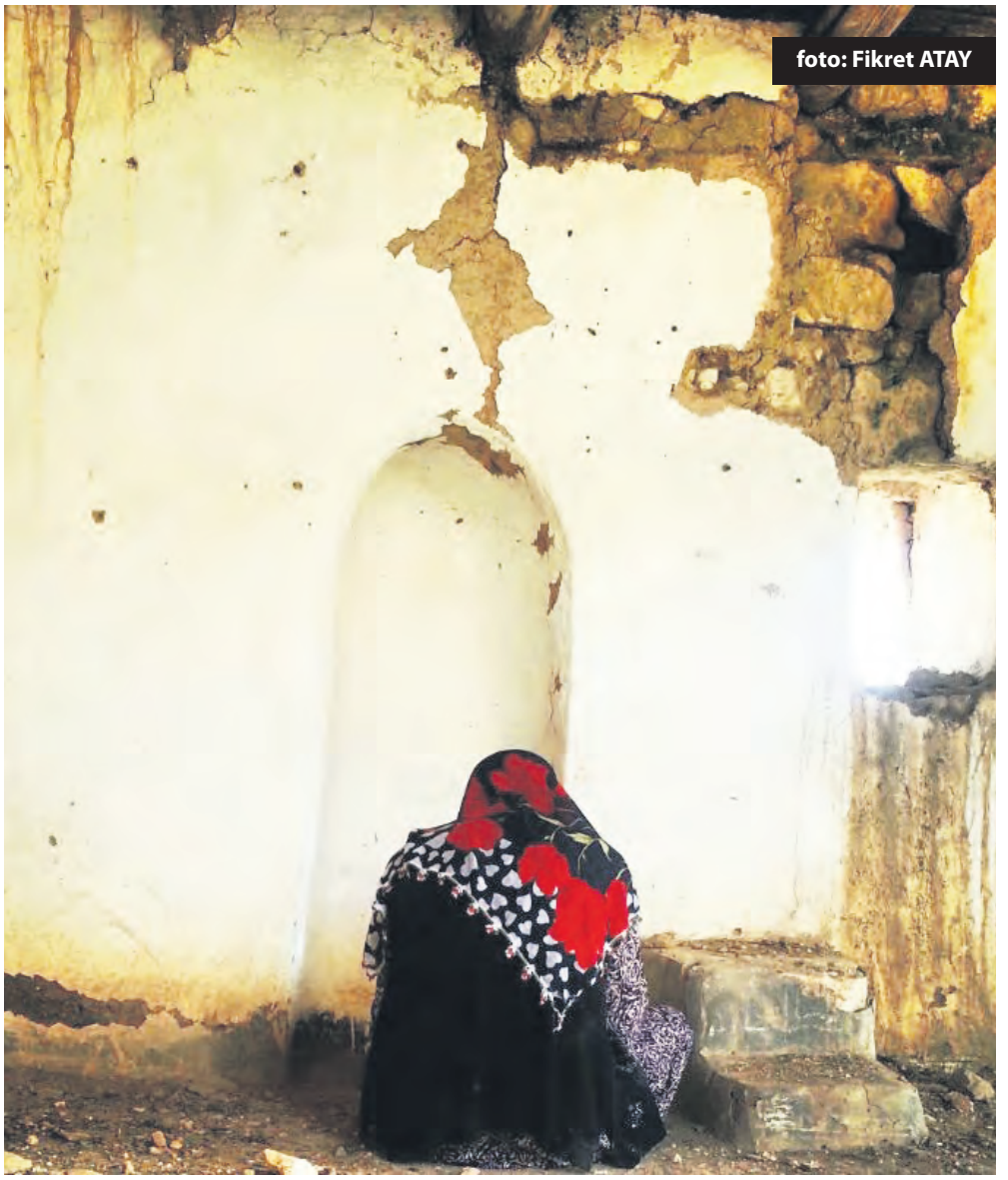
foto: Fikret ATAY

Herausgeber: *Medya Presse-und Werbeagentur GmbH* Frankfurter Str. 181, 63263 Neu-Isenburg **Geschäftsführer:** Ahmet Yücedağ **Ver. Redakteur:** Özlem Cakar politikart@yeniozgurpolitika.org

Köylerimizden yükselen duman

"Bazê'deyken hastalığın ne olduğunu bilmezdik. Buraya geldikten sonra kaç akrabamız kanserden öldü... Devlet bizi sadece yerimizden etmedi, bizi hastalıklarla da tanıştırdı. Burada bir domates ekecek toprağımız bile yok; her şey şehirden geliyor. Bu da hastalıkları beraberinde getiriyor."

DEWRÊŞ ELÎ

Walter Benjamin, "Kulak verdiğimiz sesler içerisinde, artık susmuş olanların yankısı da yok mudur?" diye sorar. Kürdistan'da devletin varlığı, baskının ve şiddetin olduğu kadar bu şiddetin yarattığı travmaların da varlığıdır. Kuruluşunu şiddet üzerine temellendiren devlet, kendisi için "zararlı" gördüğü toplulukları bir bir eksilterek, seslerini susturarak, arttırılmış bir şiddetle varlığını sürdürmüştür. Kulak verdiğimiz her ses, dokunduğumuz her varlık bizde bu susmuş seslerin yankısını üretir.

Hakkâri coğrafyasında köylerin insansızlaştırılma tarihi, aslında devletin tarihiyle başlar. Bilindiği üzere Hakkâri köyleri, Nasturi köylülerle Kürt köylülerin yaklaşık dört yüz yıl boyunca sürdürdüğü ortak yaşamın mekânı olmuştur. İşte bunun bilgi ve bilinciyle bir yola çıktım. Hatırlamak ve hatırlatmak dürtüsü ile çıktığım bu yolda, an'da var olması yasaklananların kendi an'larını yarattığı birkaç kareyi, bu toplumsal hafıza içerisinde yer alsın diye paylaşmak ve tarihe kaydetmek istedim. Bu yolda ayaküstü karşılaştığım bir kadın, köyünü terk edişini şöyle anlattı: "Biz köyümüzü terk ettiğimizde her şeyimizi terk ettik; sesi bile bize yabancı bir nehrin kıyısında, kendimize dahi yabancılaştık." Bu yol ve çalışma kapsamında topladığım her görüntü ve anlatı, yalnızca geçmişe ait bir tanıklık değil; aynı zamanda bugün hâlâ süren bir yok saymanın, bastırmanın ve suskunluğun kaydını tutma çabasıdır.

"Hastalığın ne olduğunu bilmezdik"

"Xweziya me hingê tê" diye söze başlıyor, Cilo Dağları silsilesinin doruklarındaki Bazê Köyü'nden Remezanê Dolmez. "Her şeyimiz vardı," diyor. "Yoksulluk ve yoksunluğun ne olduğunu bilmezdik. Köyümüzde envai çeşit meyve yetiştirirdik. Pirinçten buğdaya kadar her türlü üretimi kendimiz yapardık. Eve dışarıdan gıda yıldan yıla ya alırdık ya almazdık; eve dışarıdan en fazla giren şey çay ve şekerdi. Köydekilerin tamamı akrabamızdı. Yüzden az hayvanı olan akrabalarımıza destek olmayı borç bilirdik; 'Onların maddi durumu iyi değil,' derdik. Tüm işlerimizi ortaklaşa yapardık. Birinin işi yarım kaldıysa, kendi işimizi bırakır onun işine koşardık."

Bir an durup derin bir nefes alıyor ve devam ediyor: "Otuz yıl önce, hiç görmediğimiz bu yolun kenarına bir eşya gibi atıldık. Burada yeni bir yaşama tutunmaya çalıştık. Geldiğimizde hiçbir şey yoktu; kupkuru, çölü andıran bir yerdi. Ne su vardı ne ağaç. Nehrin kıyısına atıldığımızdan sonra hastalıklarla tanıştık. Bazê'deyken hastalığın ne olduğunu bilmezdik. Buraya geldikten sonra kaç akrabamız kanserden öldü... Devlet bizi sadece yerimizden etmedi, bizi hastalıklarla da tanıştırdı. Burada bir domates ekecek toprağımız bile yok; her şey şehirden geliyor. Bu da hastalıkları beraberinde getiriyor."

Köyü ne zaman ve nasıl terk ettiklerini soruyorum, bir süre susuyor. Ardından ağır ağır konuşmaya başlıyor: "Bir sabah silah sesleriyle uyandırıldık. Baldırı çıplak hâlde evlerimizden çıktık. Kısa sürede alabileceğimiz eşyaları sırtımıza yükledik ve her şeyimizi geride bıraktık. Akşam olduğunda arkamıza baktık; gökyüzünü kaplayan dumanı gördük. Her şeyimizi yakmışlardı."

Şahit olduğu en zor anı sorduğumda hiç düşünmeden cevap veriyor: "Arkamda bıraktığım köyüm ve köyüme gelen gençler."

"Peki köyünü özlüyor musun?" diye soruyorum.

"Bir bitki bile," diyor, "üzerinde yeşerdiği ilk topraktan koparıldığında o toprağı özler. Rehên me li wê derê ne mamo, rehên me," diyerek sözünü bitiriyor: "Köklerimiz orada amcam, köklerimiz..."

Ceviz ağaçlarını yılda üç kez yaktılar

90'lı yıllarda zorla yerinden edilmenin yanında unutulmaz başka bir gerçeklik ise faili meçhuller, alenen işlenen cinayetler ve bir gecede kaçırılıp bir daha hiç dönmeyen kızlar, oğullar, eşler, anneler. Onlardan biri de 1995 yılında Çukurca'nın Kurudere (Marûfan) köyünden Ahmet Er. Recep Aktaş, Ahmet Er'in kaybedilme sürecini şöyle aktarıyor: "Sabaha doğru hepimizi köyün meydanında topladılar. Ardından neyimiz var neyimiz yok yol üzerinde indirmemizi istediler. Tüm köy ahalisi: çocuk, erkek, kadın, yaşlı hepsi yarı çıplak yolun başında bekledik. Bir anda onlarca asker Ahmet'i herkesin gözü önünde alıp götürdü. Bir daha geri gelmedi. Tüm çabalarımıza rağmen haberlerinin olmadığını ve bilgilerinin olmadığını söylediler. Ama herkes de gördü onların götürdüğünü."

Biraz da köyden ve köydeki yaşamından bahsetmesini istedim, şöyle cevap verdi: "Her şeyimiz

"O ara emzirdiğim kızım daha sonra partiye katıldı ve şehit düştü. O gün tanımış demek ki devlet şiddetini. Bütün yaşamımızı terk ettik, çocukluğumuz ve gençliğimiz dahil. Üzerine gidip yad edeceğimiz, yas tutacağımız mezarlarımızı... Her şeyimizi, her şeyimizi terk ettik."

vardı, köyde üretimimiz vardı, hayvanlarımız vardı, yüzlerce yıllık koca koca ceviz ağaçlarımız vardı. Her ağaçtan yüzlerce teneke ceviz elde edilirdi. Herkes o ceviz ağaçlarından faydalanıyordu. Cevizinden, gölgesinden hatta kurumuş dallarından bile...

Köyleri terk ettikten sonra o ceviz ağaçlarının yılda üç kez yakıldığını biliyoruz. Dağımıza taşımıza ve ağacımıza bile tahammül edemeyen bir gerçeklik ile karşı karşıyayız. Dün de böyleydi, bugün de böyle..."

Bir bebek, devletle tanışıyor

1994 ve 1995 yılları, Kürdistan'da devlet şiddetinin ve köy yakmalarının zirvesi olmuştur. İnsanlar doğdukları yeri terk etmek zorunda bırakılmış; yanlarına ihtiyaçları kadar eşyayı kimi sırtına kimi bulduğu herhangi bir araca yükleyerek... Remziye Akboğa, Çukurca'nın Şivişk (Kavaklı) köyünden. 1994 yılında yerinden edilerek bir gecede yaşadığı köyünü terk etmek zorunda bırakılmış. Kucağında bebeğini emzirirken tanışıyor devlet şiddetiyle. "Kızımı emzirirken evi bastılar" diyor ve devam ediyor: "Ben kızımı emziriyordum. Ağza alınmayacak küfürler saydırdılar, açık açık şiddet uyguladılar." İstemsizce susuyor bir an. "O ara emzirdiğim kızım daha sonra partiye katıldı ve şehit düştü. O gün tanımış demek ki devlet şiddetini. Bütün yaşamımızı terk ettik, çocukluğumuz ve gençliğimiz dahil. Üzerine gidip yad edeceğimiz, yas tutacağımız mezarlarımızı… Her şeyimizi, her şeyimizi terk ettik."

Devlet dün de aynıydı bugün de

Göç olgusunun birden fazla yüzü, birden fazla boyutu var. Yıkılan evler, kurşuna dizilen canlılar, yakılan ağaçlar, yerinden edilmiş insanlar bir kuşak boyu sürecek travmaların başlangıç noktasıdır. Kimseye ihtiyaç duymadan kendi kendine yetebilen bir toplum 24 saat içinde yerinden edilip her şeylerini geride bırakıyor, zorla itildikleri şehirlerde tek gözlü odalarda yarı aç yarı tok yaşama tutunmaya çalışıyorlar.

Feraşîn-Kato dağlarının etekleri uçsuz bucaksız yaylalar ve köylerden oluşuyor. Bu bölge, her mevsim kendi kendine yetebilen, her şeyi ortaklaşa yapan ve komünaliter bir mantık içerisinde yaşayan köy topluluklarından oluşuyordu. Şükran Bor, 1991'de köylerinin boşaltıldığını, basılan evlerinde ne var ne yok her şeylerinin yakıldığını, gökyüzünü kaplayan simsiyah dumanla bütün o toplumsal düzenin nasıl darmadağın edildiğini anlatıyor: "Önceki baskınlarda un torbalarına kadar her şeyi yırtıp dışarıya atarlardı, yaşam alanlarımıza her gece zorla girerlerdi. Sözü fazla uzatmadan 90'lı yıllarda yaşananların 2015'te Cizre, Sur, Nusaybin, Gever'de yaşananlardan hiçbir farkı yoktu. Devlet dün de aynıydı bugün de."

İşte bütün bu tanıklıklar, bütün bu insan hikayeleri ve çok daha fazlası, yüzleşilmesi gereken birer utanç aynası gibi yakın tarihten günümüze yansıyor. İrili ufaklı bu aynalar bir araya geldiğinde, bakana kendini gösteren bir acı ülkesi olarak Kürdistan'a dönüşüyor.

REMZİYE AKBOĞA

ŞÜKRİYE BOR

RECEP AKTAŞ

REMEZANÊ DOLMEZ

İneğin kırılan boynuzu

SELAHADDÎN BIYANÎ

O kırık dökük kamyon köye bakan son viraja geldiğinde durdu ve on yaşlarında bir çocuk kamyonun kasasında rastgele istiflenmiş yatak yığının içinden fırlayarak köye doğru koştu! Boğazını yırtarcasına bağırıyordu: "İneğimiz kamyonun kasasından düştü ve boynuzları kırıldı!" Köylüler toplanıp ineğin bulunduğu bölgeye gittiklerinde çocuklar ve anneleri ineğin başına toplanmış, boynuzun kırılan yerinden akan kana bakıp ağlıyorlardı. Tek geçim kaynakları olan inek can çekişiyordu. Bu insanlar topraklarından sökülüp atılmanın kederinden ağlamıyordu. Bir daha asla eskisi gibi olmayacağından emin oldukları ve bilemedikleri bir yaşama doğru giderken içlerini saran belirsizlik ve korku da değildi onları ağlatan. İneği hemen orada kestiler. İneğin boynuna inen bıçağın neyi kestiğini bir tek çocuklar ve anneleri biliyordu. Ne göçük ne göçme ne de göçertilme… Bütün acıların üstüne çıkan o büyük acı: İneğin kırılan boynuzu! Köye doğru bağırarak gelen o çocuk, Van'ın Xaçort ve Sixke bölgesinde evlere Özgür Halk ve Koma Berxwedan'ın kasetlerini dağıtan ve 1993 yılında 'Göç Etmek İhanettir' diye başlayan o meşhur ERNK bildirilerini dağıtırken yakalanan ve zindana düşen Hevalê Bager oldu.

Xalê Evdila'nın yakılan köyü, Katoyê Qewalê'nin yamaçlarında yemyeşil bir vadinin ortasındaydı. Lêwîn mıntıkasındaki onlarca Keldanî yerleşkesinden biri olan bu köyün yanından geçen ve Zap'ın en büyük kollarından biri olan Çemê Qetlê'nin (Katliam Deresi) ismi, Nasturî Katliamında günlerce suyla birlikte akan kan ve cesetten geliyordu. Bütün islerin içinde en kalıcı olanı ve temizlemekle kolayca çıkmayan tenî (yağlı is) bitimsiz bir kederin ve utancın sembolü iken xwelî (kül) ise uğursuzluğun, çaresizliğin ve yıkımın sembolüdür. Xalê Evdila yıllarca o kalorifer dairesinde tenî ve xwelî'nin içinde keder büyüttü ve kaderine küfür etti durdu. Öfkelendiğinde kömür isinden simsiyah olmuş yanaklarından akan yaşı yine isli parmaklarıyla silip o isi yüzüne iyice yayıyordu, yazgısından ve dağlı gururundan intikam almak ister gibi... Başladığı ve bitirdiği her cümlenin sonuna hiç sektirmeden yapıştırıyordu o meşhur repliğini: Wexta em li gund… Yaşamının başlangıcı ve sonu gibi: Wexta em li gund.. Çünkü bir ömrün miadı ya büyük bir aşk ya da büyük bir ayrılıktı Xalê Evdila ve yeryüzünün bütün göçmenleri için. Genellikle orta sınıf Kürtlerin oturduğu bir apartman sitesinde 'Qapicî' diye her hitap edildiğinde feleğe okkalı küfürler eden ve yüzü düşen bu adam, Newroz'lara ve HADEP mitinglerine belki de yangından güçlükle kurtardığı, son derece şık şal û şapikleri ile geldi yıllarca. Xalê Evdila onu köklerinden koparan şeyin kederini direnişin neşesine, yüzüne asılı kalmış o hüznü ise mücadelenin gülümseyen yüzüne dönüştürmenin kavgasını verdi yıllarca. Apartmandaki yurtsever gençlere Özgür Gündem okutup Kürtçe tercüme talebine büyük bir saygı ve sebat gösterdi herkes. İzlediği tek kanal olan Med TV'nin bağlı olduğu çanak anteni her teknik arıza verdiğinde meseleyi 'qomploya dewletê' olarak tanımladı ve doğru da söylüyordu! Sitenin sınırlarına girdiği anda mahcubiyeti her yerinden okunan Xalê Evdila, sadece mitinglerde ve Newroz'larda vakur bir komutan edasıyla Van sokaklarında yürüdü her yürüdüğünde… Kendi kudretini, on binlerce yoldaşının kudretiyle birleştirdiği, koparıldığı dağ ile dağlılığının yeniden kesiştiği o pırıl pırıl nümayiş alanları Xalê Evdila'nın çocuk gibi neşelendiği tek yer oldu. Öldüğünde ellerinde bir dövme gibi tenine işlemiş ve bulaşık deterjanının bile kar etmediği kömür isi hala vardı ve sıcak bir kalorifer borusunun yakarak bütün yaşam çizgisini yok ettiği avucuyla göçüp gitti aramızdan…

Başladığı ve bitirdiği her cümlenin sonuna hiç sektirmeden yapıştırıyordu o meşhur repliğini: Wexta em li gund... Yaşamının başlangıcı ve sonu gibi: Wexta em li gund...

Bir keresinde babam dolmuşta rastlıyor Mamê Kamil'e 'Senin çok ekmeğini yedik. Niye bizi gördüğünde yolunu değiştiriyorsun? diye soruyor. Babamın yüzüne hiç bakmadan Kürdün bin yıllık ezberini tekrarlıyor: 'Carna nebûn ji hebûnê çêtir e...'

Kimseler onu tanımasın diye şehrin dışında olan Van Kalesi'nin arka tarafında mantar tüfeğiyle çocuklara atış yaptıran Mamê Kamil, onu köyden tanıyan birini gördüğünde irkilir yolunu değiştirdi. Mamê Kamil'in köydeyken yüzlerce koyunu ve evinde her gün ortalama on misafiri hiç eksik olmamış yıllarca. O zamanlar, Rehwan atı ve sürekli omzunda Kürtlerde bir ülke kadar kıymetli olan Bruno tüfeği olmadan hiçbir yere gitmezmiş. Köyleri yakıldıktan sonra Van'a gelmiş ve yaşamı binlerce yerden kırılmıştı. Mamê Kamil'in öyküsü, elli koyun verip muhtemelen Güneyli bir peşmergeden aldığı ve büyük bir gururla misafirlerine gösterdiği Bruno tüfeğinden, çocukların beş yüz Türk Lirası karşılığı eğlendiren mantar tüfeğine doğru akan bir serüven değildi sadece. O insan, büyük bir mahcubiyetle, kimselerle konuşmadan; sessizce ve saklanarak öldü. Bir keresinde babam dolmuşta rastlıyor Mamê Kamil'e 'Senin çok ekmeğini yedik. Niye bizi gördüğünde yolunu değiştiriyorsun? diye soruyor. Babamın yüzüne hiç bakmadan Kürdün bin yıllık ezberini tekrarlıyor: 'Carna nebûn ji hebûnê çêtir e…' Van'a göç ettikten sonra Mamê Kamil'in Lêwîn'de gaddar bir eşkıyanın ismini verdiği en küçük oğlu dağlara yürüyüp 'Brûsk' oldu. Herkes bu soğukta zatürreden ölüp gidecek diye hayıflandığı Mamê Kamil, Van Devlet Hastanesinde kalp yetmezliğinden öldü…

Göç, Colemêrg sokaklarında kiras û fîstan giymiş annesiyle arasına en az beş metre mesafe koyarak arkasından yürüyen ve bozuk bir Türkçe ile konuşan uzun topuklu esmer bir kızın annesinin her 'keça min ka zû bimeşe' ricasına 'offf anne sen deee' diye karşılık veren o ağır utancının kendinden utanmaya dönüşmesidir. Çünkü göçün yüzlerce adından biri de kendine ait olandan utanmaktır; Mersin, Amed ve Van sokaklarında…

Bütün kavimlerin belleğinde göç, sadece göç değildir. Bir göçüktür, göçük altında kalmadır. Kürdün adı, ardılı ve ülkesi olmasın diye yüzbinlerce Xalê Evdila, Mamê Kamil, annesinin dilinden ve fistanından utanan yüzbinlerce Kürdün bir tarafından dram ve çözülme, öbür tarafından mahcubiyetin ve direnişin döküldüğü çoklu bir denklemdir. 'Evlerimizi yaktıklarında otuz yıldır gözüm gibi sakındığım çeyiz sandığımı bile almama izin vermediler' diyen Xaleta Husna'nın devlet resmiyeti tarafından yakılmış kişisel ve toplumsal tarihidir göç. Aynı kadının rahmine düşmüş ilk çocuğun o sandığın küllerinden bir ülke kurmak için yürüdüğü dağlarda vurulmasıdır göç.

Devletin Bazîd sokaklarında 'kadına kimse el kaldıramaz' kuralını ezberlemiş Dayika Xezal'in kafasına indirdiği dipçiğin bıraktığı sızı ve şaşkınlık gibidir göç. Xalê Evdila'nın Çiyareşk'te yaban nergizine dokunan ellerinin Van'da kaynar su dolu bir kalorifer borusuna yapışıp yanması ve avucundaki hayat çizgisinin kaybolmasıdır göç. Mamê Kamil'in köydeyken büyük bir gururla omzunda taşıdığı ve iyi bir suikast silahı olan Bruno tüfeğinin şehirde çocukların birkaç Türk Lirası karşılığında atış yaptığı mantar tüfeği ile yer değiştirmesidir göç. Hayatları boyunca birbirine yalan söylememiş Behdînan köylülerinin gelen ilk Kayserili ya da Antepli tüccara güvenip bütün hayvanlarını teslim etmesi ve şehirde yoksulluğun incelttiği bedenleriyle üç tekerli arabaları iterken alınlarında beliren boncuk boncuk ter damlalarıdır göç. Ait olmadığı topraklarda yeşerirken gövdesine enjekte edilen yüzlerce yabanıl aşı yüzünden binlerce yara bere ile büyüyen bir ağaç gibi olmaktır göç. Korucu çocuklarının Kürtçe'yi kusursuz konuşurken İzmir ve İstanbul'da Bêrîtan'ın ve Zîlan'ın 'anlıyorum ama konuşamıyorum' trajedisidir göç.

Kendini her tanımladığında kendine ait bütün tanımları da çoğunlukla geçersiz kılan, Türklüğün ve Kürtlüğün çatışan dünyaları arasında sıkışan, arada kalan, aradan çıkamayan, ara ara kendini bulmuşken kendini kaybeden ve zamanla artık hiçbir tanıma sığmayan Şoreş'in hikayesidir göç.

İzmir'in Yamanlar bölgesinde çocukluğunda devletin trenini taşlayan Burhan'ın demiryolu ihalelerinin peşinden koşturan ve karmaşık ilişkiler ağının içinde kıvranan armut göbekli Burhan Bey'e dönüşmesidir göç. Evde büyük bir özenle hazırladığı keki Kartal sahilinde oturan ailelere ikram ederken 'Aaa nerelisin kuzum sen? sorusuna 'Hakkariliyim' dedikten sonra 'Olsun siz de insansınız' karşılığını alan Aysel ablanın 'Zıkkımın kökünü ye; pis faşist' diye içinden geçirdiği halde keki iştahla midesine indiren kadına gülümsemesidir göç… Çünkü göç içeriyi çürüten bir sessizliktir. İnsanın neliğini ve kimliği parçalayan bir basıncın zamanla öfkeye dönüşmesidir göç. Egemenin ve yerleşik olanın sürekli göçmenin gözüne soktuğu 'yetersizsiniz' telkininin zamanla performatif bir yaranma ilişkisine dönüşmesidir göç.

Antalya'nın bembeyaz kolejlerinde okuyan Çekdar'ın 'Baba, pazarda sizin gibi konuşan insanlar gördüm' demesidir göç. Erkek çocuğuna yarın öbür gün devlet işine girer diye Türkçe isim koyup kız çocuğuna Kürtçe isim koymanın politik tatmini ve kurnazlığıdır biraz da göç.

Kürdün Tersine Göçü…

'Yurdu yıkılan insanın yuvası olmaz' derler ama yuvası yıkılan insanın da yurdu artık hiç kimsenin olmayan bir yurttur. Küresel bir imparatorluğa dönüşen bu dünyada direnen öznenin nereden nereye göç ettiğinin bir önemi yoktur artık. Çünkü sahildeki ile gettodaki için yaşanan göçün dramı birbirine fazlasıyla benzer. Dünyanın neresinde olursa olsun direnmeyen, kendini yeniden inşa etmeyen her yaşam binlerce yerinde kırılıp dökülür. Bu denklemin içinde Kürtlüğün direnen bedeni artık sadece Kürdistan değildir, bütün dünyadır. Leviathan'a kudretini inatla devretmeyen modern bir Spartaküsçülük, uzanımsal bir yayılma ile artık dünyanın her yerindedir. Göçü tersine çevirebilecek tek kuvvet dinamiği, benzeştirme ve aynılaştırma faşizmine karşı kendi olmanın inadı ve karşı koyuşudur. Göçertildiği her yere köklerini yatay biçimde varoluşun bütün akış ve oluş evrenine yayan ve dünyanın bütün ezilenlerine direnmeyi öğreten kurucu bir Kürtlüktür bu…

Göçü tersine çeviren ve muktedirin göçük altında bırakma arzusunu yerle bir eden şey, Kürdün hayaletini her yerde dolaştıran ve her yerde 'Kürt nerede?' sorusunu sorduran kudrettir. Metropollerde evlerinin bir köşesini 'Şark Köşesi' yapmak değil; direnişi, oluşu, inşayı sonsuz bir akışın içine durmaksızın dahil eden kudrettir ülkeye dönüş denilen şey. Tıpkı Dayika Husna, Xalê Evdila ve Mamê Kamil'in trajedilerini devrimin akışına dahil eden ardıllarının, varoluşun ve kendi olmanın savaşında Bager, Brûsk ve Bêrîtan'a dönüşmüş olmaları gibi…

■ 'Evlerimizi yaktıklarında otuz yıldır gözüm gibi sakındığım çeyiz sandığımı bile almama izin vermediler' diyen Xaleta Husna'nın devlet resmiyeti tarafından yakılmış kişisel ve toplumsal tarihidir göç. Aynı kadının rahmine düşmüş ilk çocuğun o sandığın küllerinden bir ülke kurmak için yürüdüğü dağlarda vurulmasıdır göç.

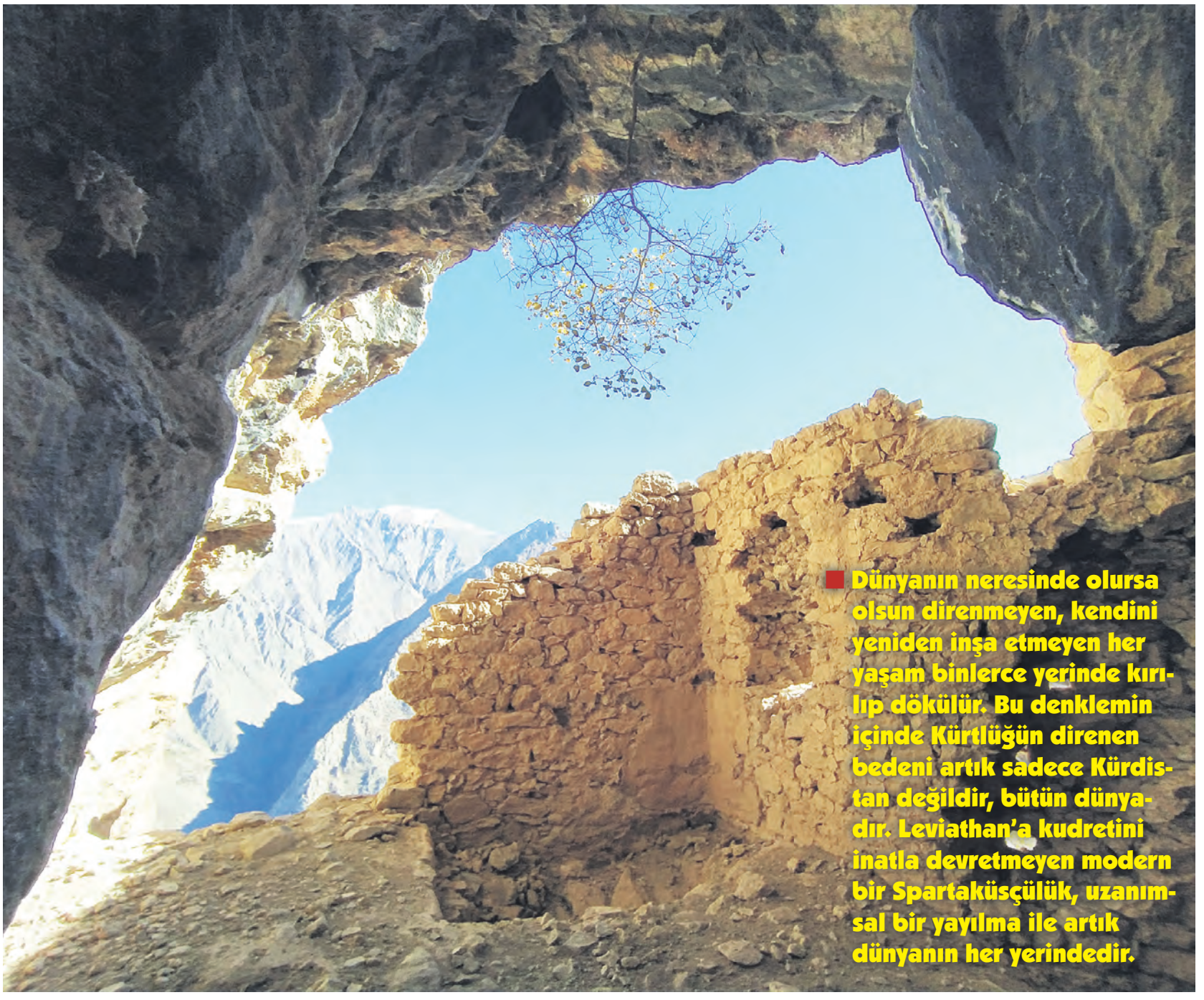

■ Dünyanın neresinde olursa olsun direnmeyen, kendini yeniden inşa etmeyen her yaşam binlerce yerinde kırılıp dökülür. Bu denklemin içinde Kürtlüğün direnen bedeni artık sadece Kürdistan değildir, bütün dünyadır. Leviathan'a kudretini inatla devretmeyen modern bir Spartaküsçülük, uzanımsal bir yayılma ile artık dünyanın her yerindedir.

Babamın işkence kayıtları

MIHEME PORGEBOL

Türkiye, Kürtlerle bir müzakere sürecinden geçerken 50 yıllık direniş ve savaş sürecinde neler yaşandığını yeniden hatırlamakta fayda var. Çünkü geçmişte yaşananlar bugün neye ihtiyaç duyduğumuzu belirler. Bu pencereden bakınca da üzerinde en çok durulması gereken dönemlerden biri Türk devletinin Kürt halkına, akla hayale sığmayacak zulüm ve şiddet politikalarını uyguladığı 90'lı yıllar olarak beliriyor. Ne yaşandı? Ne kadarını biliyoruz? O gün yaşananlar bugünü nasıl şekillendirdi? Mevcut müzakere sürecinde telafi ve tedavi edilmesi gerekenler nedir? İşte bu sorular anlatmak ve dinlemeyi zorunlu kılıyor. Bu zorunluluktan hareketle kendi ailemden başlayarak dinlemeye ve kaydetmeye başladım. Babam anlatıyor:

• Astsubay tam midemin üzerine bir tekme attı. Olduğum gibi dizlerimin üzerine düştüm.

5 KÖYLÜ, 2 GERİLLA

Soruyorum: Ne oldu? Neden? Baştan anlatsana.

• Yeni milisin ben olduğumu düşündüler. Oysa öyle bir şey yoktu. Zaten kimin devlet ajanı kimin milis olduğu belli değildi. Herkes hakkında bir şey söyleniyordu. Hatırlıyorum, mercimek hasadını yeni yapmıştık. PKK'nin "Köye kontra inecek, halkımız dikkatli olsun" şeklindeki uyarıları dolaşıyordu kulaktan kulağa. Biz evin önünde mercimek işi yaparken köye bir araba geldi, önümüzden geçti, komşunun kapısında durdu. Rahmetli Birahîm arabanın arkasından koşuyordu. Arabadan biri başını uzatıp Birahîm'e "Yaw sen trafik polisi misin? Nereye gitsek peşimizdesin? Düş peşimizden kardeşim, yoluna git" diyerek kovdu onu. Bu kişilerin gerilla olduğunu biliyorduk. Onlar Birahîm'e öyle bağırınca ben de uzaklaşmanın doğru olduğunu düşündüm. Arabadan inip bana seslendi bir tanesi, "Sen gitme. Seninle bir yere çay içmeye gideceğiz" dedi. Bir köylünün evine gittik. Burada benimle birlikte 5 köylü (Hala hayatta oldukları için isimleri korunmaktadır) ve iki de gerilla vardı. Köylülerden ikisine "Bir şey yapabildiniz mi?" diye sordular. Onlar da "Kime söylediysek çok buluyorlar" diye yanıtladı. Kızdılar, "Yahu siz ne yapıyorsunuz? Biz size kimin gücü ne kadara yetiyorsa dedik. İnsanları mecbur bırakmanızı istemedik."

Neyse, böyle anlaştılar. Yemek yapıldı, yemek yendi. Bana dönüp "Sen ne kadar vereceksin?" dedi.

"Benim bir şeyim yok ki."

"Olduğunda?"

"Yok ki, nasıl olacak?"

"Olduğunda diyorum."

"Tamam, olduğunda 500 veririm ben de."

O gece onlar gitti, sabahına köyü asker bastı. Bizi sıraya dizdiler.

"Gelmişler, yemek yemişsiniz, birbirinize sözler vermişsiniz" dedi asker. Askere kim haber vermiş olabilir? O gün o evdekilerin kim olduğu belli. 5 köylüden biri haber vermiş. Askerin de ilk hedefi ben oldum. Onlara hiçbir şey olmadı.

Soruyorum: Seni ilk o gün mü aldılar?

•Yok, bu anlattığım ikincisiydi. Evi de yıktıkları baskındı bu. Samanımızı toplamıştık. Bütün o saman yığınlarını açmamı, dağıtmamı istediler. Bir şey saklamış mıyız diye bakıyorlardı. Bana samanı dağıttırırken kahve de istediler, kahvelerini de içtiler. Bir şey bulamayınca sırtımı duvara verip tüfeğin namlusunu göğsüme dayadılar. Sonra eve girdiler, her şeyi dağıttılar. Her şeyi kırıp parçalamıştılar. Yalnızca kahve içtikleri fincanlara dokunmadılar. Sonra da alıp götürdüler beni. Beni götürdüklerinde askerlerden biri "Komutanım damda yataklar kalmış, onlara da bir şey yapalım mı" dedi. Astsubay "Yok, yeterli bu kadar" deyip izin vermedi. Bak görüyor musun, astsubayın bile bir sınırı varken asker yakmak istiyordu.

BU KADIN KİM?

• Bir keresinde de köyde birinin milislik yaptığı ihbarı almışlar, onu arıyorlar. Geldiler köye. İhbar edilen adamın eşini aldılar. Eşini alırsak gelip teslim olur, diye düşündüler. Kadını ve iki çocuğunu

Samanımızı toplamıştık. Bütün o saman yığınlarını açmamı istediler. Bir şey saklamış mıyız diye bakıyorlardı. Bana samanı dağıttırırken kahve de istediler, kahvelerini de içtiler. Bir şey bulamayınca sırtımı duvara verip tüfeğin namlusunu göğsüme dayadılar. Sonra eve girdiler, her şeyi kırıp parçalamıştılar. Yalnızca kahve içtikleri fincanlara dokunmadılar. Sonra da alıp götürdüler beni.

Başımıza ne geleceğini bilmeden beklerken "Bana bir yer gösterin oturayım, yoksa kusacağım" dedim. Ne yapıp ettiysem yer göstermediler, ben de kustum. Bizi nezarete götürdüler. Burada birkaç gün kaldık. Somun ekmeği yarıp içine tuz dolduruyor, "Yemeğiniz bu" diye yediriyorlardı. Zaten su da vermiyorlardı. Üstelik yaz mevsimiydi. Birçok insan susuzluktan bayıldı orada.

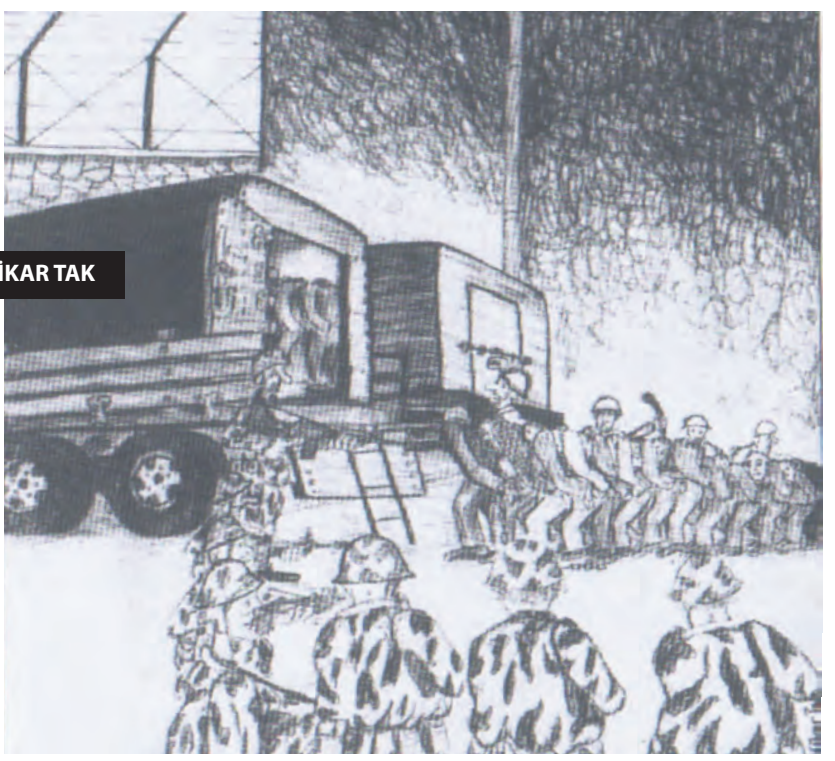

Çizim: ZÜLFİKAR TAK

Hepimizin yanında muhtarın avuçlarını açtırdılar. Avuçlarına mermilerden boşalttıkları barutu doldurdular. Sonra o barutu ateşe verdiler. Elleri parçalandı. Sonra da itirafçı oldu. Daha sonra bir köşede öldürüldü. Adı Qado'ydu. Burada kırk küsür de korucu tuttuklarını öğrendik. Silah bıraktıkları için işkenceye alınmışlardı.

Beni koydukları yerde ölü gibi yatan birileri olduğunu gördüm. Cenaze sandım. Sağ olup olmadıklarını kontrol ettim, nefes alıp verdiklerini ancak iyice yaklaşınca fark ettim. Biri ayıldı, "Sağ mısınız?" dedim. "İşte bu kadar sağız" dedi.

alıp köydeki okulun önüne getirdiler. Zaten milisin kim olduğunu da kadının kim olduğunu da gayet iyi biliyorlardı. Sırf işkence olsun diye yapıyorlardı bunu. Köylüleri tek tek alıp kadının karşısına çıkarıyorlardı. Meğerse kadın da eşini ele vermemek için başka biriyle evli olduğunu söylemiş. Yani milisle evli olduğunu inkar edip başka bir köylünün adını vermiş eşi diye. (Gülerek anlatıyor) Asker köylülerden kadının kimin eşi olduğunu teyit etmelerini istiyordu. Köylüler de kadının yalanını ele vermemek için uğraşıyordu. Sahte eş, kadının çocuklarını kucağına almaya çalışıyordu inandırıcı olmak için ama çocuklar adamın yanında durmuyordu. Adama çocukların ismini sordular, isimleri karıştırdı. En son kadını iki çocuğuyla beraber alıp götürdüler. 3 gün sonra kadın köye döndü, işkence etmişlerdi. Yine de kadın bir şey söylememişti. Milisi de bulamadılar.

EKMEK ARASI TUZ

Babam bir şeyler hatırlar gibi, derin ve uzun bir soluk alıyor. Gözlerini, bir şeyleri hatırlamaya çalışır gibi tavana dikiyor, onu ilk aldıkları zamana dair anılarını anlatmaya başlıyor. Bölmemeye çalışıyorum.

• Biz aynı köyden 25 kişi aynı yerde işkence gördük. Dayım da alınmıştı, onunla aynı odada kaldık. Benim midem o zaman da sorunluydu. Ayakta uzun süre durduğumda midem bulanır, kusarım. Bu yüzden dayım hasta olduğumu söyleyip beni bırakmaları için sürekli dil döküyordu. Henüz ortada bir şey de yoktu, işkence başlamamıştı. Başımıza ne geleceğini bilmeden beklerken "Bana bir yer gösterin oturayım, yoksa kusacağım" dedim. Ne yapıp ettiysem yer göstermediler, ben de kustum. Bizi nezarete götürdüler. Burada birkaç gün kaldık. Somun ekmeği yarıp içine tuz dolduruyor, "Yemeğiniz bu" diye yediriyorlardı. Zaten su da vermiyorlardı. Üstelik yaz mevsimiydi. Birçok insan susuzluktan bayıldı orada.

YÜZ YILDIR NAMUSUM YOK

•Bir gün gelip "Odanızı yıkayın" dediler. Hepimizi duvarın dibinde sıraya dizdiler, getirip yerlere kirli su döktüler, "Yıkayın" dediler. Susuzluktan öyle bir hale gelmiştik ki, gömleklerimizi o suda ıslatıp dudaklarımıza sürüyorduk. İşkence üstüne işkence gördüğümüz günlerin sonuncusunda beni götürdüler, bir sandalyeye oturttular. Gözümü açtılar. Karşımda sakalı bıyığı gür, iri yarı birini gördüm. İnsanı korkutan bir görüntüsü vardı. "Söyle" dedi.

"Ne söyleyeyim?"

"PKK'lilerin paralarını dolara çevirmişsin."

"Neyin dolarından bahsediyorsun. Niyetiniz zaten belli ama ispatınız yok. İşkence yapacaksınız, elinizdeyim, yapın."

Biz böyle konuşurken yan odadan bir kadının bağırışlarını duydum. Kadını işkenceyle, tecavüzle ve yakınlarını öldürmekle tehdit ediyorlardı. "Namusunu hiç mi düşünmedin örgüte katılırken" dediklerini hatırlıyorum. Kadın onlara şöyle cevap verdi: "Alçak herif. Benim namussuzluğum yeni değil, yüz yıldır namusum yok." Kadının bu sözleri bana cesaret verdi. "Beni mengeneye alsınlar da bu kadına bir şey olmasın, razıyım" diye geçirdim içimden. Kadına ne olduğunu bilmiyorum.

"TUTUN BUNU, GEBERECEK YOKSA"

Sanki sesleri duymamı istiyormuş gibi ara verdi, sonra tekrar sorular sordu aynı kişi.

"Hiç helikoptere bindin mi?"

"Hayır, binmedim. Ama anlaşılan bindireceksiniz."

Aldılar, kollarımdan kalaslara bağladılar. Havada asılı kaldım. Bütün ağırlığımı koltuklarım taşıyordu. Kollarım kopacak gibi oldu. "Pervaneyi çalıştırın" dedi biri. Beni bağladıkları düzenek dönmeye başladı. İçimden "Bir yol bulmazsam bunlar beni öldürecek" diye geçirdim. Zaten öldürecekler diye düşündüğüm için küfretmeye başladım. "Kafası gitti herhalde, indirin" dediler. İndirdiler. İki kişi koluma girdi. Ben de belki serbest bırakırlar diye deliliğe vurmaya devam ettim, ağzıma geleni söyledim. Zaten öncesinde soğuk suyla ıslatmışlardı beni, sırılsıklamdım. Beni alıp hücreye attılar. Atarken arkadaşlarıma "Tutun bunu, geberecek yoksa" dediler. Ben sövmeye devam ediyordum. Köylülerden birinin benim halime ağladığını gördüm. İşkenceci gittikten sonra iyi olduğumu söyledim, bilerek deliliğe vurduğumu söyledim. Arkadaşlarım üstlerindeki kuru kıyafetleri çıkarıp bana giydirdiler.

İŞKENCECİ İTİRAFÇILAR

• Sonraki akşam, rahmetli İsmail beni dürtüp uyandırdı. Şafak sökmüş ama henüz hava aydınlanmamış. Kalktım, baktım, içeride askeri kıyafet giymiş biri bir o yana bir bu yana gidip geliyor. Birden "Kalkın lan teröristler, sıra dayağınız var" diye bağırdı. "Bismil ovasını bitirdim, şimdi de Silvan ovasını bitirmeye geldim" dedi. Döve döve herkesi geçti, sıra bana geldi. "Sen ne yaptın da buradasın, şimdi de seni dinleyelim. Nasıl PKK'li oldun" dedi. "Keşke PKK'li olsaydım ama PKK beni kabul etmez. PKK'li olsam buraya düşmezdim" dedim. Dövmedi beni. Benden sonrakileri de dövmedi, çıktı gitti. Rahmetli İsmail, "Muhtemelen itirafçı yapmışlar bunu" dedi arkasından. Ben de öyle düşünüyorum. İtirafçıları işkenceci yapıyorlardı.

AVUÇLARA BARUT DÖKÜP ATEŞE VERDİLER

• Bundan birkaç gün sonra bizi alıp Diyarbakır'a götürdüler. Önce Ergani yolundaki bir askeri merkeze götürmüşlerdi. Bizi anadan doğma soydular, çırılçıplak aradıktan sonra Ofis'teki polis merkezine, karpuz yükler gibi bir kamyonetin arkasına doluşturarak götürdüler. Burada yaklaşık 20 gün kaldık. Zaten ölü gibiyiz, merdivenlerden yer altında bir yere sürüklediler. Serin ve geniş bir yerdi. Pervane çalışıyordu. Birkaç gün geçirdik burada. 4 farklı köyden tanıdığım insan vardı burada. Hepsi de milislikten getirilmişti. M. Emin diye biri vardı. Komşu köylüleri onun hakkında ifade vermişti. Milisti. Sonra şehit düştüğü haberini aldık. Ayağında Adidas marka bir ayakkabı vardı. Namussuzlar da ayakkabı yüzünden onu "Adidas" diye çağırıyordu. Bir gün yine "Adidas" diye çağırdılar. Bu da "Ne diyorsunuz, ne istiyorsunuz, bizi rahat bırakın!" diye karşılık verdi. Hiç korkmuyordu. Eziyet gördükçe daha büyük görünüyordu gözüme. Bana o gün sorsan "Bu adam dünyaya ölümle boğuşmak için gelmiş" derdim. Yanımızda Adidas'la birlikte alınan komşu köyün muhtarı da vardı, o da milisti. Hepimizin yanında muhtarın avuçlarını açtırdılar. Avuçlarına mermilerden boşalttıkları barutu doldurdular. Sonra o barutu ateşe verdiler. Elleri parçalandı. Sonra da itirafçı oldu. Daha sonra bir köşede öldürüldü. Adı Qado'ydu. Burada kırk küsür de korucu tuttuklarını öğrendik. Silah bıraktıkları için işkenceye alınmışlardı.

"İŞTE BU KADAR SAĞIZ"

• Neyse, bir süre sonra bizi Ofis'ten Seyrantepe'ye götürdüler. Seyrantepe'de Lice depreminden sonra yapılan konutlar vardı. Buralara yakın bir yerleri vardı, bizi de buraya getirdiler. Dışarıdan rüzgar, kuş, köpek sesleri geliyordu. Arkadaşlarımızdan birinin "Burası güzel bir yer galiba. Kuş sesleri geliyor, hava da serin" dediğini hatırlıyorum. Sonra ayırdılar bizi. Beni koydukları yerde ölü gibi yatan birileri olduğunu gördüm. Cenaze sandım. Sağ olup olmadıklarını kontrol ettim, nefes alıp verdiklerini ancak iyice yaklaşınca fark ettim. Biri ayıldı, "Sağ mısınız?" dedim. "İşte bu kadar sağız" dedi. İçerisi hiç hava almıyordu. Hücrenin kapısında, sigara ateşi büyüklüğünde yalnızca üç tane delik vardı. Bütün hava buradan giriyordu içeriye. Bitlenmiştik de artık. Neyse 43 günümüzü doldurduk. Bize "Cuma günü mahkemeye çıkıyorsunuz" dediler. Cuma oldu, mahkemeye gittik. İlk beni çağırdılar içeri. Hakim sordu:

•"Örgütün paralarını dolara çeviriyormuşsun. Onlara yardım ediyorsun."

•"Ne kimsenin parasını dolar yaptım ne kimseye yardım ettim. Kimseyi de tanımıyorum. Kim olduklarını bilmiyorum."

Başka da bir şey demedi, sormadı. "Beraat" dedi sadece. Çıkardılar beni salondan.

İKİ TAS SÜT, BİR TAS MERCİMEK

•Toplamda 43 gün boyunca kimse haber alamadı bizden. Kimse sağ mı yoksa ölü mü olduğumuzu bilmiyordu. Yalnızca babam arayıp soruyordu bizi. Silvan'da sorunca "Batman'a götürüldüler" diyorlar. Batman'da sorunca "Silvan'dakiler buraya getirilmez, Bismil'e gidin" diyorlar. Orası başka bir yere yönlendiriyor. Babam da oradan oraya arayıp duruyor.

Çıktığımda babamı gördüm, ona doğru yürüdüm. Babam ve halam vardı sadece. Babamın dibine kadar gittim. Tanımadı beni. Halam tanıdı. "Abi, oğlun geldi, burada" dedi. Beni öyle görünce babam sarsıldı. Hemen yanımızda iki kişi bitiverdi. Biri babamın koluna girdi. "Amca oğlunu alıp bir yemek yedireceğiz ona" dediler. Babam "Hayır" dedi, ben de gitmeyeceğimi söyledim. Korkuyorduk çünkü. "Korkmayın, hep beraber gidelim isterseniz" dediler. Korkmayın dediler ama karşı çıkarsak ne yapabileceklerini de bilemediğimiz için korka korka kabul ettik. Yemeğe götürdüler bizi. Önce ılık süt istediler. İki tas süt içirdiler bana. Üzerinden on veya on beş dakika geçtikten sonra bir de mercimek çorbası istediler. Bir tas da mercimek çorbası içtim. Üstüne bir sigaramı da içtim. Sonra babama "Amca hoşça kal, bizden bu kadar" deyip gideceklerini söylediler. Kim olduklarını bilmiyorum, sorduk da söylemediler.

Mağduriyet Üzerine Düşünmek: İkili Çerçevenin Ötesi

Dr. NİSAN ALICI

Bu yazıda, siyasi, psikolojik ve toplumsal faktörlerin şekillendirdiği mağduriyet statüsünün Kürt sorunu bağlamında nasıl kurulduğunu ele alıyorum. Bunun için, 1990'larda başta zorla kaybetmeler ve yerinden edilmeler olmak üzere insan hakları ihlalleri ve devlet şiddetine maruz kalan kişilerin mağduriyet kavramıyla kurdukları ilişkiyi, bu kimliğe dair algılarını, yani çatışmadan doğrudan etkilenenler açısından mağduriyet kavramının sınırlarını tartışıyorum. Yazı, 2018–2022 yılları arasında yürüttüğüm, insan hakları savunucusu, aktivist ve avukatlarla yaptığım görüşmelere dayanan araştırmamın bulgularını temel alıyor. Yazıda, mağduriyetin, "mağdur" kelimesiyle kolayca ifade edilebilecek tekil ve sabit bir kimlikten ziyade, farklı anlamlar ve duygular içeren çok katmanlı bir deneyim olduğunu vurguluyorum.

> ● Deneyimlerine dair adlandırma hem politik mücadeleyi hem de direnişi kapsayan daha geniş bir şekilde yapılmalıdır. Bu görüş, hukuki bir kategori olmasına rağmen mağdurların deneyimlerinin karmaşıklığını yansıtmadığını belirten Diyarbakır'daki bir avukat tarafından da paylaşılmaktadır: "Zorla kaybedilenlerin yakınları politik bir mücadelenin parçası ve bu mücadeleyi yansıtan bir tanıma ihtiyaç var"

Karmaşık bir siyasi kimlik olarak mağduriyet

Mağduriyetin nasıl tanımlandığı ve algılandığı, içinde bulunduğu toplumsal bağlama, döneme ve topluma göre değişir (Brett ve Druliolle 2018). Kimi yazarlar mağdur teriminin edilgen ve apolitik çağrışımları olabileceğini ve bu çağrışımların kişileri özneliklerinden (agency) mahrum bırakabileceğini iddia eder (De Waardt ve Weber 2019; Saeed 2016). Ancak bu çağrışımlar evrensel değildir; aynı terim başka bağlamlarda güçlendirici, görünürlüğü artırıcı ve tanınma sağlayan bir işlev görebilir. Örneğin, Kolombiya'daki çatışma sonrası süreçte kimi kadınlar, mağdur olarak tanımlanmanın siyasal alanda alan açtığını ve taleplerini duyurmayı kolaylaştırdığını düşünmüştür (Krystalli 2020).

Görüştüğüm kişiler, çatışmadan etkilenenleri, özellikle aktif siyasi mücadele yürütenleri, güçlü siyasi özneler olarak görüyor. Birini mağdur olarak etiketlemenin, devlet şiddetine maruz kalan insanların karmaşık politik kimliklerinin diğer boyutlarını, özellikle de direnişi, mücadeleyi ve eyleme kapasitesini görmezden geldiğini düşünüyorlar (Mülakat no:2 2019; Mülakat no14, 17, 2020). Sanki kendilerine mağduriyeti dayatan devlete karşı direniş göstererek mağduriyetlerini politik bir mücadeleye dönüştürmemişler gibi (Mülakat no:17, 2020), onları pasif bireyler olarak işaretlediğini düşünüyorlar. Böylelikle mağdur terimi, kişileri sabit ve kilitlenmiş bir kimliğe indirgerken, onların farklı bağlamlarda üstlendikleri rolleri ve gösterdikleri faillikleri dışlama riski taşıyor.

Oysa kendilerine atfedilen kimliklere itiraz etmek, politik öznelik inşa etmenin bir biçimidir (Bouris 2007). Bu nedenle, bu kişilerin mağdur kimliğiyle kurduğu mesafeli ilişkiyi ve bu kimliğe nasıl direndiklerini incelemek, onların siyasi özneliğini tanımak açısından önemlidir. Deneyimlerine dair adlandırma hem politik mücadeleyi hem de direnişi kapsayan daha geniş bir şekilde yapılmalıdır. Bu görüş, hukuki bir kategori olmasına rağmen mağdurların deneyimlerinin karmaşıklığını yansıtmadığını belirten Diyarbakır'daki bir avukat tarafından da paylaşılmaktadır: "Zorla kaybedilenlerin yakınları politik bir mücadelenin parçası ve bu mücadeleyi yansıtan bir tanıma ihtiyaç var" (Mülakat no:15 2020).

Hukuki bir kategori olarak mağduriyet

Mağdur teriminin çağrışımları mağdurların kendilerini tanımlama biçimiyle örtüşmese de bu terimin günlük yaşamda bu kadar yaygın olmasının temel nedeni, hukuki terminolojinin katılığı ve baskınlığıdır. Hukuk, uğranılan zararı ve buradan doğan hakları mağduriyet kavramına dayalı olarak tanımlar ve çatışmayla ilgili insan hakları ihlallerini mahkemeye taşımak için de kişinin mağdur olarak tanımlanması gerekir (Mülakat no:10 2019). Diyarbakır'da kayıp yakınlarıyla çalışan avukatlar, ailelerin hukuki terminolojinin onları mağdur olarak tanımladığını, mağdur olmanın hukuki sonuçlarıyla daha çok ilgilendiklerini ve bu kelimeden rahatsız olan kimseye rastlamadıklarını belirtmiştir (Mülakat no:19 22 2020).

Aynı zamanda bir kayıp yakını da olan bir avukat da benzer şekilde düşünüyor ve mağdur kelimesinin anlamını sorgulamadığını, onu nötr bir kelime olarak algıladığını belirtiyor. Bu kelimeyi, kelime anlamıyla (yasal anlamıyla neredeyse aynı olan), bir suç nedeniyle zarar gören kişi olarak düşünüyor: "Bu kelimeyi hiçbir şekilde aşağılayıcı, yüceltici veya küçük düşürücü bir kelime olarak görmüyorum. Açıkçası, daha önce bu konuyu hiç düşünmemiştim. Sonuçta hepimiz mağduruz" (Mülakat no:24 2020).

Hukuki terminolojinin mağdur teriminin kullanımını zorunlu kılması, mağdurluğu tanımlayan çatışmaya özgü bir mevzuat olduğu anlamına gelmiyor. Mağdur statüsünü tanımlayan ve belirleyen mevzuata sahip çatışma veya çatışma sonrası bazı ülkelerin aksine, Türkiye'nin çatışmaya bağlı mağdurluk konusundaki kurumsal yapısı oldukça sınırlıdır. Bu ülkelerde kurumsal sistemler, insanların mağdur statüsüne ulaşmak ve belli haklardan yararlanmak için resmî olarak mağdur olarak kayıt yaptırmalarını gerektirir. Bu yardımlar danışmanlık ve sosyal desteği, Kuzey İrlanda'daki gibi emeklilik planı ve mesleki eğitimi ve Kolombiya'da olduğu gibi maddi tazminatı içerebilir (Cronin-Furman ve Krystalli 2020). Gelecekte Türkiye'de de çatışmadan etkilenenlerin zararını onarmak ve hak taleplerini karşılamak için kapsamlı bir kurumsal çerçeve oluşturulursa, mağdur teriminin anlamı ve çağrışımları değişebilir.

Sorumluluğun göstergesi olarak mağduriyet

Mağdur kelimesinin yaygın kullanımının bir başka nedeni ise bu kelimenin, ihlal ve mağduriyetin sorumluluğunu taşıyan faile dikkat çektiğinin düşünülmesi. Bu görüşe göre, mağdur kelimesini kullanmak, insan hakları ihlalinden sorumlu olan ve hesap vermesi gereken bir kişi ya da kurumun olduğunu belirtmek açısından hayati önemde. Dolayısıyla mağdur kelimesini kullanmaktan kaçınırsanız, suçu işleyen ve hesap vermesi gereken kişiler olduğu gerçeğini bulanıklaştırırsınız.

Örneğin, İstanbul'da yaşayan bir araştırmacı, mağdur kelimesinin sadece mağdurdan değil, aynı zamanda mağdur eden kişiden de bahseden bir bağlamda kullanılması hâlinde kabul edilebilir olduğunu ifade etti (Mülakat no:4 2019). Benzer şekilde, 1990'larda failî meçhul bir cinayetle öldürülen bir kişinin yakını, devlet şiddetinden dolayı mağdur olduğunu açıkça belirtmenin gerekli olduğuna inanıyor (Mülakat no:18 2020).

İkili mağduriyet anlayışının ötesine geçmek

Görüşmelerin çoğunda mağdur olmak ile ve politik olarak güçlenmeyi birbirinin karşıtı olarak konumlayan bir ikilik algısı mevcuttu. Benzer bir görüş başka bağlamlarda da geçerli. Kolombiya'da mağduriyetle ilgili baskın anlatılar, mağduriyeti siyasi öznelik için gerekli koşulların eksikliği olarak; geride bırakılması, aşılması ve tam vatandaşlık hakkına sahip siyasi özneler gibi olumlu ve güçlü bir şeye dönüştürülmesi gereken bir durum olarak tasvir ediyor (Krystalli 2020). Türkiye'de de siyasi öznelik ile mağdur kimliğinin kırılganlığı arasında varsayılan ikili karşıtlık, mağduriyetin, mağdurların önce kırılganlıklarını aşarak güçlendikleri, ardından siyasi aktörler hâline geldikleri ve en sonunda mağduriyetin ötesine geçtikleri doğrusal bir süreci izlediğini varsayıyor.

Evrensel olarak da mağduriyet; kırılganlık, çaresizlik ve zayıflık gibi çeşitli olumsuz ve engelleyici nitelikler ile ilişkilendirilir (Cole 2016 s.264). Buna karşılık feminist yazarlar, özneliği kurmak için kırılganlığı yenmek gerektiği düşüncesinin maskülinist bir ideal olduğunu ve onu ortadan kaldırmanın feminist bir görev olduğunu savunur (Butler 2014; Cole 2016 s.263). Siyasi direniş temelde kırılganlığın harekete geçirilmesine dayanır; bu da kırılganlığın aynı anda hem maruz kalma hem de özne olma yolu olabileceği anlamına gelir (Butler 2014 s. 24).

Türkiye'de mağduriyete dair egemen anlatılar da bu anlamda kırılmazlığa ulaşmayı hedefleyerek maskülinist ideolojiyi besleyebilir. Kırılganlığı aşarak güçlenmiş bir politik özneliğe ulaşmak gerektiği yönündeki inanç, mağdurların güçlenmesine ve direnişine çok vurgu yaparken, mağdurlaşma deneyimine içkin diğer önemli boyutların (acı çekme, travma, yas, utanç gibi) yok sayılmasına sebep olabilir. Hatta bu tür zorlayıcı duygular siyaseten zayıflık olarak görülebilir.

Oysa mağdurlar, siyasi özne olmak ve dönüştürücü kolektif bir direniş içinde yer almak için zorlu duyguları tamamen aşmak zorunda değildir. Mağdurlar, kendilerine dayatılan roller ve kimliklere meydan okuyarak kendi anlatılarını ortaya koyar ve özerkliklerini geri kazanırlar. Bu nedenle mağduriyet ve güçlenmeyi birbirini dışlayan kavramlar olarak görmek yerine, mağduriyeti; kırılganlık, sessizlik, acı ve zayıflık kadar eyleme gücü, güçlenme, imkân ve direnişi de içeren çok boyutlu bir anlayışla ele alıyorum. Farklı konumları kapsayabilmek ve mağdurların nasıl acı çektiğini, hayatta kaldığını, harekete geçtiğini, geri çekildiğini, liderlik ettiğini, güçlendiğini ve aynı anda kolektif amaçlar için mücadele ettiğini daha iyi yansıtabilmek için ikili bir bakış açısından uzaklaşıp mağduriyete daha nüanslı yaklaşmak gerekir. Görüştüğüm bir avukat da bunu destekliyor: "Mağdur olmak, mutlaka pes etmek veya yenilmek anlamına gelmez. Mağdur olmama rağmen mücadeleye devam ediyorum" (Mülakat no:7 2019).

Sonuç

Mağdur statüsünün ve mağduriyetin çağrışımlarının etkilerini kavramak, çatışmadan en çok etkilenenlerin talepleri ve deneyimleri doğrultusunda barış inşası ve geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının tasarlanmasına yardımcı olabilir. Hukuki terminoloji ile mücadelenin gerçekliği arasındaki uçurumu kapatmak, henüz yerine getirilmemiş önemli bir görevdir. Çatışma sona erdiğinde ve uzlaşma süreci başladığında, bu durum uzun vadeli, sürdürülebilir bir barışın yaratılması için daha da önemli hâle gelecektir.

● Hukuki terminolojinin mağdur teriminin kullanımını zorunlu kılması, mağdurluğu tanımlayan çatışmaya özgü bir mevzuat olduğu anlamına gelmiyor. Mağdur statüsünü tanımlayan ve belirleyen mevzuata sahip çatışma veya çatışma sonrası bazı ülkelerin aksine, Türkiye'nin çatışmaya bağlı mağdurluk konusundaki kurumsal yapısı oldukça sınırlıdır.

● Türkiye'de siyasi öznelik ile mağdur kimliğinin kırılganlığı arasında varsayılan ikili karşıtlık, mağduriyetin, mağdurların önce kırılganlıklarını aşarak güçlendikleri, ardından siyasi aktörler hâline geldikleri ve en sonunda mağduriyetin ötesine geçtikleri doğrusal bir süreci izlediğini varsayıyor.

Dipnot ve Kaynakça

Bouris, E., 2007. Complex Political Victims, 1st ed. Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO.

Brett, R., Druliolle, V., 2018. The Politics of Victimhood in Post-conflict Societies, The Politics of Victimhood in Post-conflict Societies. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70202-5

Butler, J., 2014. Rethinking Vulnerability and Resistance. Plenary Conference XV Symposium of the International Association of Women Philosophers (IAPh), University of Alcalá, Madrid, 24th June, 1–19.

Cole, A., 2016. All of Us Are Vulnerable, But Some Are More Vulnerable than Others: The Political Ambiguity of Vulnerability Studies, an Ambivalent Critique. Critical Horizons, 17, 260–277. https://doi.org/10.1080/14409917.2016.1153896

Cronin-Furman, K., Krystalli, R., 2020. The things they carry: Victims' documentation of forced disappearance in Colombia and Sri Lanka. European Journal of International Relations, 29–30. https://doi.org/10.1177/1354066120946479

De Waardt, M., Weber, S., 2019. Beyond Victims' Mere Presence: An Empirical Analysis of Victim Participation in Transitional Justice in Colombia. Journal of Human Rights Practice, 11. https://doi.org/10.1093/jhuman/huz002

Krystalli, R., 2020. Women, Peace, and Victimhood. Global Observatory, 11–13.

Mülakat no:2, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2019.

Mülakat no:7, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2019.

Mülakat no:1o, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2020.

Mülakat no:14, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2020.

Mülakat no:15, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2020.

Mülakat no:17, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2020.

Mülakat no:18, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2020.

Mülakat no:19, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2020.

Mülakat no:24, Yazarın gerçekleştirdiği mülakat, 2020.

Saeed, H., 2016. Victims and victimhood: Individuals of inaction or active agents of change? Reflections on fieldwork in Afghanistan. International Journal of Transitional Justice, 10, 168–178. https://doi.org/10.1093/ijtj/ijv032

90'lara hukuk penceresinden bakmak

Şehir merkezlerinde demokratik faaliyetlerin ve sivil toplum örgütlenmelerinin artması, bu alanların güvenlikçi müdahalelerin odağı hâline gelmesine neden olmuştur. Kırsal alanda kullanılan ağır silahlar, zırhlı araçlar ve sert şiddet pratiklerinin zamanla kent mekânına sirayet ettiği; yaşam alanlarının tümünü sararak kalıcılaşmaya doğru gittiğini okuyabilmekteyiz.

YASEMİN SOYDAN

90'lı yıllar, OHAL Bölge Valiliklerinin kurulduğu ve olağanüstü bir yönetim pratiğinin hayata geçirildiği; faili meçhul cinayetlerin arttığı, zorla yerinden edilme uygulamalarının yaygınlaştığı ve Türkiye tarihinde en ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı dönemlerden biri olarak kayda geçmiştir. Kürt şehirlerinde OHAL uygulamalarıyla birlikte kolluk kuvvetlerine silah kullanımı konusunda son derece geniş yetkiler tanınmış, kamuoyunda "Süper Vali" olarak anılan OHAL Bölge Valilikleri aracılığıyla müdahaleye başvurma konusunda yasal sınırlar resmi olarak ortadan kaldırılmıştır. Bu yönüyle de Kürt şehirlerine suistimale açık bir yönetim biçimi hakim olmuştur. **[1]**

Bu süreçte koruculuk sistemi yaygınlaştırılmış; güvenlik güçlerinin yanı sıra köy korucularına da silah kullanma yetkisi verilmiştir. Askeri yetkililerden edinilen bilgilere göre, 2000 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 65 bin kişi fiilen geçici köy korucusu olarak görev yapmıştır. Bununla birlikte, bizzat güvenlik güçleri ve "itirafçılar" tarafından JİTEM gibi kurumlarla bağlantılı yapı ve kişilerin yasa dışı faaliyetlerine ilişkin bilgiler kamuoyu ile paylaşılmış; bu faaliyetler, çeşitli insan hakları raporlarında kayıt altına alınmıştır.**[2]**

Kürt şehirlerinde hızla uygulamaya konulan bu güvenlik politikalarından en fazla etkilenen kesim, kırsal bölgelerde yaşayan Kürtler olmuştur. OHAL döneminde "kamu yararı" ve "kamu düzeni" gerekçesiyle tanınan geniş silah kullanma yetkileri büyük ölçüde kötüye kullanılmış; köy halkına yönelik baskılar, keyfi güç kullanımı, işkence, faili meçhul cinayetler gibi çok sayıda ağır insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Bu dönemde köy boşaltmaları ve zorla yerinden edilme uygulamaları sistematik bir hâl almıştır. 1990'lı yılların başında devlet eliyle gerçekleştirilen zorla yerinden edilme sürecinde, tahminen 1,5 ila 3 milyon arasında sivil Kürt yaşam alanlarını terk ederek kent merkezlerine veya başka illere göç etmek zorunda bırakılmıştır.**[3]** TBMM İnsan Hakları Araştırma Komisyonu'nun verilerine göre ise, 1987-1994 yılları arasında 3.438 yerleşim yeri boşaltılmıştır.**[4]**

Kırsaldan kente güvenlik ve zor

Kırsal kesimde yoğun biçimde uygulanan güvenlik politikaları, 2000'li yıllar sonrasında şehir merkezlerine de taşınmış ve burada giderek yoğunlaşmıştır. Şehir merkezlerinde demokratik faaliyetlerin ve sivil toplum örgütlenmelerinin artması, bu alanların güvenlikçi müdahalelerin odağı hâline gelmesine neden olmuştur. Kırsal alanda kullanılan ağır silahlar, zırhlı araçlar ve sert şiddet pratiklerinin zamanla kent mekânına sirayet ettiği; yaşam alanlarının tümünü sararak kalıcılaşmaya doğru gittiğini okuyabilmekteyiz.

Giorgio Agamben'in kavramsallaştırdığı "istisna hâlinin kalıcılaşması" durumu**[5],** Kürtlere yönelik uygulanan politikalarda açık biçimde gözlemlenmektedir. Her dönemde geçici, zorunlu ve toplumu korumayı amaçlayan istisnai önlemler olarak sunulan OHAL politikaları, gerçekte süreklilik kazanmış; kent mekânının tamamını kuşatan, sistematik ve kurumsallaşmış bir yönetim pratiğine dönüşmüştür. Bu yönüyle OHAL, olağanüstü bir tedbir olmaktan çıkarak, Kürt şehirlerinde gündelik yaşamı belirleyen kalıcı bir siyasal rejim hâlini almıştır.

90'lı yıllarla birlikte uygulanan OHAL rejimi kapsamında, valiliklere ve güvenlik güçlerine tanınan olağanüstü yetkilere paralel olarak bu durumu şehir içi güvenlik politikalarında mümkün kılan düzenlemeler de hayata geçirilerek yasal olarak da kalıcı bir zemin oluşturulmuştur. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu (TMK) gibi mevzuatlar, anayasal bir hak olan sivil toplum faaliyetlerine müdahale edilmesinin hukuki dayanakları hâline getirilmiştir.

Bu güvenlikçi yaklaşım, 16 Ağustos 2015 tarihinde ilan edilen ve gün boyu süren uzun süreli sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte yeniden yoğunlaşan çatışma sürecinde açıkça görülmüştür. Bu dönemde zorla yerinden edilme uygulamaları tekrar gündeme gelmiş; sivil toplum örgütlerinin verilerine göre yaklaşık yarım milyon insan, kent ve ilçelerin bazı mahallelerinden başka şehirlere veya Türkiye'nin farklı bölgelerine göç etmek zorunda bırakılmıştır.**[6]**

Göç sürecinde şehir halkının çatışma alanlarından güvenli şekilde tahliyesine yönelik herhangi bir koruyucu tedbir alınmamış; göçler doğrudan çatışma ortamı içinde gerçekleşmiştir. Bu durum, ciddi bir yoksullaşma ve mülksüzleşmeye yol açmıştır. Göç edenlerin büyük bir bölümü, altyapısı olmayan ve son derece kötü koşullara sahip mekânlarda, toplu şekilde kiralanan evlerde yaşamak zorunda kalmıştır.**[7]** Çatışmaların ardından verilen yıkım kararları ve acele kamulaştırma uygulamaları ise hukuki bir gerekçeye dayanmaksızın, şehir merkezlerinin hızla boşaltılması şeklinde hayata geçirilmiştir.**[8]**

Süreklileşen OHAL ve geleceksizlik

Zorla yerinden edilme uygulamaları sonucunda kırsal alanların büyük ölçüde boşaltıldığı bir süreç yaşanmış; kırsalda yaşayan Kürtler adeta kendi evlerinden kovularak bilinmez bir geleceğe sürüklenmiştir. Binlerce Kürt, sahip oldukları mülkiyeti tümüyle kaybederek kent yaşamında zor koşullarla baş başa bırakılmıştır. Bu politikaların "kamu yararı" için uygulandığı iddiası hâlen dile getirilse de Kürtlerin "kamu yararı"nın hiçbir öznesi olmadıkları görülmektedir. Bu uygulamaların hiçbirinde hukuki güvenceleri düşünülmemiştir. Bütün bu travmatik uygulamaların hukuken karşılığı "nakdi

Binlerce Kürt, sahip oldukları mülkiyeti tümüyle kaybederek kent yaşamında zor koşullarla baş başa bırakılmıştır. Bu politikaların "kamu yararı" için uygulandığı iddiası hâlen dile getirilse de Kürtlerin "kamu yararı"nın hiçbir öznesi olmadıkları görülmektedir. Bu uygulamaların hiçbirinde hukuki güvenceleri düşünülmemiştir.

bedel", yani ölçülemeyecek kadar düşük değerde tazminat bedelleri olmuştur.

Bu noktada, ev ve yerleşme kavramlarının devlet tarafından nakdi olarak anlaşılması karşısında, bu kavramların mülkiyet hakkının çok ötesinde anlamlar içerdiğini açmak isterim. Yaşam alanının temel karşılığını yalnızca barınma hakkı olarak okumak çok eksik bir değerlendirmedir. Burada edinilen ev, yurt ve kültürün kişiliğimizi etkileyecek kadar büyük bir önemi vardır. Yurt kavramı, barınmadan veya bir taşınmaza sahip olmaktan öte üretim kaynaklarının, kuşaklararası bilgi aktarımının, toplumsal değerlerin, gelecek güvencesinin ve aidiyetin oluştuğu bir mekana işaret eder. Mekanın bireyde bıraktığı hafıza, duyguların ve değerlerin biriktiği bir alandır. Dolayısıyla bunun kaybı karşısında barınma hakkını dahi karşılamayacak nakdi bir bedel, kişide ikincil bir mağduriyet yaratmaktadır.

Kürt şehirlerinde zorla yerinden edilme uygulamalarının bireylerde yarattığı çok boyutlu hak kayıplarını gidermek bir yana, 1990'lı yıllardan itibaren hayata geçirilen OHAL uygulamalarının şehir yaşamından hiçbir zaman bütünüyle çıkarılmadığı görülmektedir. Kırsal alanda başlayan güvenlikçi yapılanma, zamanla şehir merkezlerinin en küçük noktalarına kadar sirayet etmiş; böylece kent mekânının tamamını kapsayan bir denetim ve kontrol rejimi inşa edilmiştir. Şehirlerin hemen her noktasında ağır silahlar, zırhlı araçlar ve çatışma süreçleri için görevlendirilen özel güvenlik birimleri sürekli hâle gelmiş; Kürtlerin yaşam alanları kalıcı biçimde kriminalize edilmiş mekânlara dönüştürülmüştür.

Bu durum, OHAL koşullarının keyfi biçimde uygulanmasına ve hukuki sınırların fiilen ortadan kalkmasına yol açmıştır. İdari işlemler ile sosyal yaşam arasındaki sınırlar büyük ölçüde silinmiş; çatışma ortamı, fark ettirilmeden gündelik hayatın en derin alanlarına nüfuz etmiştir. Oysa şehir asayişiyle bağdaşmayan ağır nitelikte silahlar ve zırhlı araçlar, en basit hukuki işlemlerde dahi devreye sokulmuş; özel harekât birimleri sıradan güvenlik uygulamalarının parçası hâline getirilmiştir. Örnek bir olay olarak: 31 Temmuz 2024 tarihinde Hakkâri'nin Yüksekova ilçesinde kimlik kontrolü yapılacağı iddiasıyla polisler tarafından alıkonulan altı çocuk, zırhlı araçlara bindirilmiş, darp ve işkenceye maruz bırakılmış; daha sonra kıyafetleri, telefonları ve kişisel eşyaları alınarak şehir merkezine uzak noktalarda çıplak hâlde bırakılmıştır.**[9]**

Esasında OHAL uygulamaları ve zorla yerinden edilme politikaları, hukuken son derece sıkı koşullara bağlanmıştır. Anayasa'nın 121. maddesi, Bakanlar Kurulu'nun olağanüstü hâlin yalnızca "gerekli kıldığı konularda" ve sınırlı süreyle kanun hükmünde kararname çıkarabileceğini düzenlemektedir. Buna göre OHAL KHK'ları, olağanüstü hâlin ilan edildiği dönemle sınırlı olarak uygulanmalı; OHAL'in sona ermesiyle birlikte bu düzenlemeler kendiliğinden yürürlükten kalkmalı ve ortaya çıkan toplumsal tahribatın giderilmesine yönelik iyileştirici adımlar atılmalıdır. Ancak pratikte bunun tam tersi yaşanmış; 1990'lardan bu yana OHAL uygulamaları fiilen sona ermemiş, aksine bu uygulamaları kalıcılaştıran yeni düzenleme ve pratikler hayata geçirilmiştir. Böylece bireylerin sosyal yaşamlarını onarma, kendilerini iyileştirme ve güvenli bir yaşam alanı inşa etme imkânları dahi sistematik biçimde engellenmiştir.

Bu koşullar altında bireylerin sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam kurabilmesi mümkün olamamaktadır. Kürt şehirleri yaşanabilir mekânlar olmaktan çıkarılmış; bu durum yalnızca bugünü değil, gelecek kuşakları da göçe zorlayan kalıcı bir yapısal soruna dönüşmüştür. Yurt kavramının taşıdığı derin anlamı, özellikle çocukluğu ve gençliği bu dönemde geçmiş kuşaklar yakından bilmektedir. Yaşam alanlarının sürekli tahrip edilmesi karşısında iyileştirme ve onarma politikaları geliştirilmek yerine okullarda da "batı yaşamı" medeni ve özgür yaşamın tek modeli olarak sunulmuştur. Bu yaklaşım, Kürtlerin kendi yaşam alanlarında, çağdaş dünya ile paralel biçimde bilim, kültür ve sanat üretme imkânlarını ciddi ölçüde sınırlamıştır.

Bu ortamda yetişen yeni kuşaklar, 1990'ların baskı ve güvenlik eksenli atmosferinden bütünüyle çıkamadan; kimlik mücadelesi, aidiyet kaybı ve yerleşik bir yaşam kuramama hâlinin yarattığı karmaşa içinde büyümüştür. Bu sürecin etkileri, eğitim-öğretim sistemi ve asimilasyon politikaları aracılığıyla daha da derinleştirilmiştir. Kendi dilinin, kimliğinin ve kültürel değerlerinin dışlandığı bir eğitim sistemi içinde yetiştirilen Kürt çocukları, yaşadıkları coğrafyadan uzaklaşmaya ve "geri" olarak kodlanan yaşam alanlarını terk etmeye özendirilmiştir. Bunun sonucunda, kendi mekânında kök salmakta zorlanan; kent yaşamında ise sürekli olarak geçim sıkıntısına mahkûm edilen, yerleşik bir yaşam ve gelecek güvencesi kuramayan kuşaklar ortaya çıkmıştır.

Bugün dahi birçok Kürt genci, bir gün kendi memleketine geri dönebilme hayali ile yaşarken; aynı zamanda o alanlarda süregelen güvencesizlik, yoksulluk ve baskı koşullarına direnememe endişesini taşımaktadır. Bu durum, toplumun bir yerde yerleşememesine ve geleceğini huzurlu bir şekilde kuramamasına neden olmaktadır.

Son sözlere gelirsek; bu tablo karşısında devletin, yarattığı kalıcı travmayı göstermelik nakdi tazminatlarla gidermeye çalışmak yerine, süregelen güvenlik politikalarını sonlandırması ve yaşam alanlarının bu politikalardan arındırılması gerekmektedir. Bu süreç; sivil toplumla ve yerel aktörlerle iş birliği içinde norm değişikliğini hedefleyen yeni yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesini, aynı zamanda devletin geçmişte uyguladığı güvenlik politikaları ve zorla yerinden edilme pratikleriyle açık, samimi ve kapsayıcı bir yüzleşme yürütmesini zorunlu kılmaktadır.

Söz konusu yüzleşme, ihlallerin inkârı ya da olağanlaştırılması yerine, mağdurların deneyimlerinin tanınmasını; mekânsal, kültürel ve toplumsal hak kayıplarının bütüncül biçimde kabul edilmesini esas almalıdır. Ayrıca, zorla yerinden edilmenin mekânda ve bireylerin gündelik yaşamlarında yarattığı tahribatın anlaşılması; yurt hakkını, yerinde yaşam hakkını ve kültürel sürekliliği güvence altına alan onarıcı adalet mekanizmalarının hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu şekilde, kuşakların güvenli bir gelecek kurabilmesi ve barış içinde bir arada yaşamın toplumsal zemini yeniden inşa edilebilir; aksi hâlde olağanüstü hâlin gölgesindeki bu yönetim pratiği geleceği rehin almaya devam edecektir.

Dipnot ve Kaynakça

[1] Bkz. TİHV 1998 Yıllık Raporu vd. TİHV Yıllık Raporları.

[2] Bkz. TİHV 2001 Yıllık Raporu S. 47, 48, TİHV 1998 Yıllık Raporu.

[3] Adnan Çelik, '1990'lı Yılların Olağanüstü Hâl Rejimi ve Savaş: Kürdistan Yerellerinde Şiddet ve Direniş,' Toplum ve Kuram, Sayı 9, Bahar 2014, s. 111.

[4] (GÖÇ-DER) Moment Dergi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, Yerinden Edilme Ve Yeniden Yurtlanma: Zorunlu Göç Ve Toplumsal Cinsiyet Bağlaminda Evin Kaybi Ve Yeniden Kuruluşu.

[5] İstisna Hali, Giorgio Agamben

[6] Amnesty International, Yerinden Edilen ve Mülksüzleştirilenler Raporu, 6 Aralık 2016, s.5, OHCHR, Situation of human rights in the south-east of Turkey 2015-2016, Türkiye raporu, Şubat 2017, erişim: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_Turkey2015-2016_TUR K.pdf , Halkların Demokratik Partisi (HDP), 'İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW): Devlet Güneydoğu'daki Ölümlerin Soruşturulmasını Engelliyor', erişim: https://www.hdp.org.tr/tr/insan-haklari-izleme-orgutu-hrw-devlet-guneydogudaki-olumlerin-sorusturulmasini-enge lliyor/8595/ , Göç İz Derneği (GöçİzDer), Sokağa Çıkma Yasakları ve Zorunlu Göç 2019, erişim: http://www.madde14.org/images/2/28/GocIzDerSokagaCikmaYasakZorunluGoc2019tur.pdf , İnsan Hakları Derneği (İHD), 2015 Yıllık Hak İhlalleri Raporu; Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), 2015 Yıllık Rapor.

[7] Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Yıkılan Kentler Raporu, Ekim 2019, ISBN 978-605-01-1283-2, s. 100

[8] Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Yıkılan Kentler Raporu, Ekim 2019, ISBN 978-605-01-1283-2, erişim: https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/tmmob_yikilan_kentler_raporu.pdf

[9] Yüksekova Halkın Sesi Gazetesi, 2024, Ağustos 2, DEM Parti Yüksekova'da darp edilen 6 kişi ile ilgili açıklama yaptı, Yüksekova Halkın Sesi, erişim: https://www.yuksekovahalkinsesigazetesi.com/dem-parti-yuksekovada-darp-edilen-6-kisi-ile-ilgili-aciklama-yapti

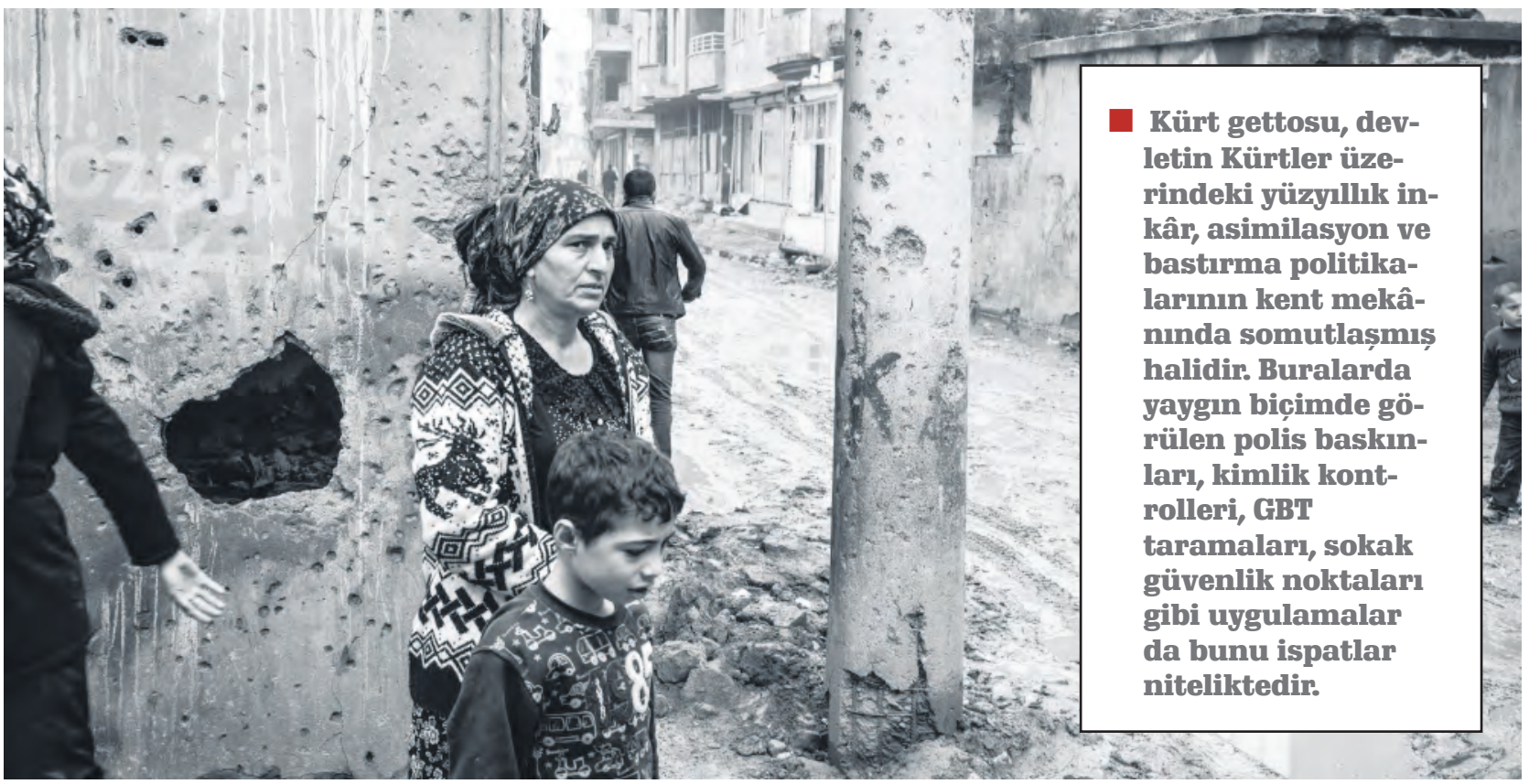

Kürt gettosu, devletin Kürtler üzerindeki yüzyıllık inkâr, asimilasyon ve bastırma politikalarının kent mekânında somutlaşmış halidir. Buralarda yaygın biçimde görülen polis baskınları, kimlik kontrolleri, GBT taramaları, sokak güvenlik noktaları gibi uygulamalar da bunu ispatlar niteliktedir.

90'lardan günümüze değişmeyen mekan siyaseti

BERİVAN GÜNEŞ

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yıllar Kürdistan'da yoğun çatışmaların yaşandığı bir süreçti ve bu dönemin en sert sonuçlarından biride zorunlu köy boşaltmaları olmuştur. Devletin güvenlikçi politikaları sonucunda 3 bine yakın köy yakılıp yıkılmış, dönemin insan hakları savunucularının açıklamalarına göre bir ila 3 milyon arasında insan göç etmek zorunda bırakılmıştır. Zorunlu köy boşaltmalarıyla birlikte ortaya çıkan göç olgusu hem mekânın fiziksel tahribatına hem de sosyolojik ilişkilerin yerle bir olmasına yol açmıştır.

Köy boşaltmaları esasında devletin mekân siyasetinin de bir sonucudur. Bu süreçte binlerce köy, mezra ve tarımsal alan kullanılmaz hale gelmiş, geleneksel köy mimarisi dokusu yok edilmiş, insansızlaştırılan bu bölgelerde ekolojik tahribat artmış, tarım alanlarının yakılması sonucu doğa politik bir araç haline getirilmiş, sınır bölgelerinde yasaklı mayınlı bölgeler ve karakol inşaatlarıyla beraber mekân militarize edilmiştir. Dünyada daha önce örneği olmayan "güvenlik barajları" inşa edilmiş, dört parça Kürdistan'da yaşayan halkın arasına akarsularla sınırlar çizilmiştir. Bütün bunların toplamına baktığımızda yakılanın yalnızca bir ev olmadığı; bir halkın hafızası, kimliği ve binlerce yıllık mekân sürekliliklerinin tahrif edildiğini görürüz. Devlet politikalarının amacı açıktı: halkı mekânsal olarak dağıtmak, siyasal olarak etkisizleştirmek ve mekânsal tahakküm kurmak.

Doğdukları topraklardan zorunlu bir ayrılış…

Kürt halkı, 90'larda evlerinin ateşe verildiği, köylerinin yerle bir edildiği, üretimle var oldukları toprakların ise "güvenlik" gerekçeleriyle ellerinden alındığı bir gerçeklik ile karşı karşıya bırakıldı. Ölüm ile yaşam arasında zorla bir tercih yapmaya itilen halk, çareyi yaşadıkları yerleri terk ederek kentlere sığınmakta buldu. Kürt halkının göç ettiği kentler tesadüfi değildi; tarımsal üretim deneyimleri, emek yoğun sektörlerde ihtiyaç duyulan işgücü açığı, metropollerde daha önce yerleşmiş akraba ve hemşeri ağlarının sağladığı dayanışma mekanizmaları göçün yönünü belirleyen başlıca dinamiklerdi.

Göç eden nüfusun önemli bir bölümü, üretim biçimlerinin benzerliğinden dolayı Çukurova bölgesi (Mersin'de Gündoğdu ve Demirtaş bölgeleri, Adana'da Gül Bahçesi, Dağlıoğlu, Yüreğir bölgeleri) ve Ege'nin iç bölgelerine (Manisa, Aydın, Denizli vb.) yönelirken, diğerleri metropollere dağılmak zorunda bırakıldı. Büyük kentlere göç edenler, hem dil hem kültür hem de sosyal dayanışma açısından bağ kurabilecekleri akrabalık ve hemşerilik ağlarının bulunduğu yerlere gitmek zorunda bırakıldı. Bu nedenle özellikle İzmir'de Kadifekale, İstanbul'da ise Bağcılar'da Demirkapı Mahallesi, Esenyurt'ta Kıraç Mahallesi, Küçükçekmece'de Kanarya Mahallesi gibi yerler Kürt nüfusun göçünden sonra "3. Bölge" olarak bilinen yerleşim merkezlerine dönüştü. Gelen kitlenin siyasal ve toplumsal olarak görece örgütlü olması, bu bölgelerde hem dayanışma ilişkilerinin kurulmasını hem de kendi içlerinde bir toplumsal doku yaratmalarını sağladı. Böylece kentlerin çeperlerinde, zorunlu göçün yarattığı sosyolojik travma ve ekonomik baskılarla birleşen bir "kendi mekânsallığını kurma" pratiği ortaya çıktı.

Kentlerde yeniden inşa süreci

Köylerde maruz kaldıkları şiddet ve baskıdan kaçmak için kentlere yönelen Kürt halkı gittikleri kentlerde yine baskılara maruz kaldı. Mekân değişmiş olsa da devletin Kürtler üzerindeki güvenlikçi, denetimci ve dışlayıcı politikaları farklı biçimlerde yeniden üretildi. Köyde yakılan evlerin, yıkılan üretim alanlarının bıraktığı tahribat, kentte fişlenme, yoksulluk ve yoğun gözetim mekanizmalarıyla sürdürüldü. Kürt nüfusun yoğun olarak yerleştiği mahalleler kısa sürede devletin eliyle "potansiyel sorunlu bölgeler" olarak kriminalize edildi. Bu uygulamalar, yalnızca güvenlik politikalarının yönünü belirlemedi; aynı zamanda o mahallelerin üzerinde sürekli bir baskı kurulmasının da gerekçesi hâline getirildi.

"Kürt Gettosu"

Fransız sosyolog Loic Wacquant, getto formlarının yapısal ve stratejik kısıtlar dairesinde farklı ilkelerce örgütlenmiş bir mekân olduğunu ifade etmektedir. Ekonomik gerekçeler, fiziksel ve sosyal güvensizlik, mekânsal dışlanma, sınıfsal ayrışmalar ve ırk/etnik temelli dışlanmalar gettoları oluşturan temel dinamiklerdir. Siyasi aktörlerin tutum ve politikaların da getto yaşamını etkilediğini belirten Wacquant, eğitim ve sağlığa erişim, polis baskısı ve uygulamalarının da gettodaki sosyal yaşamı istikrarsızlaştığını söylemektedir. Kürtlerin zorla sürüldüğü bölgelere bu çerçeveden baktığımızda yeni konumlarının getto formuna uyduğunu görebilmekteyiz.

Yaşadıkları yerlerden sürülen Kürtler ekonomik, kültürel ve siyasal nedenlerle kent çeperlerine yerleşmek zorunda kalıp belli bölgelerde yoğunlaşarak

"Kürt gettolarını" oluşturdular. Gittikleri yerlerde kurdukları ilişkiler de getto formunu güçlendirdi. Gettoyu bir araya gelen bir halk topluluğu olarak tanımlamak eksik kalır. Kürt gettosu, devletin Kürtler üzerindeki yüzyıllık inkâr, asimilasyon ve bastırma politikalarının kent mekânında somutlaşmış halidir. Buralarda yaygın biçimde görülen polis baskınları, kimlik kontrolleri, GBT taramaları, sokak güvenlik noktaları gibi uygulamalar da bunu ispatlar niteliktedir. Öte yandan Kürt gettoları yalnızca yoksulluğun değil, bir kimliğin, kültürün ve hafızanın da savunusuydu. Kürt gettosunda yaşayan halk kimliğinin yaşatılması, dayanışma kültürünün sürdürülmesi, devlet baskına karşı kolektif bir savunma mekanizmasının geliştirilmesi için mücadele etti. Bu mücadele gettoyu şekillendiren başat unsura dönüştü.

Devlet Politikalarının Kentte Yeniden Üretimi

Kürtlerin kentlerde kültürel hafızalarını ve kimliklerini yaşatma çabası, devlet tarafından denetlenmesi ve kontrol altına alınması gereken bir hareketlilik olarak algılanmıştır. Zorunlu göçün kent çeperlerinde ortaya çıkardığı yeni mahalleleşme ve gettolaşma biçimleri, devlet açısından yeni bir gözetim ve müdahale alanına dönüşmüştür. Böylece Kürdistan'da uygulanan köy boşaltmaları ve askerî baskı politikalarının kentteki karşılığı; artan polis varlığı, yoğunlaşan istihbarat faaliyetleri, yaşam alanlarının kriminalize edilmesi ve toplumsal hayatın sistematik biçimde denetim altına alınması şeklinde yeniden üretilmiştir.

Devlet, zorla göç ettirdiği halkın yaşadığı sorunlara çözüm üretmek yerine; barınma, işsizlik, eğitim ve sağlığa erişim, altyapı gibi en temel ihtiyaç alanlarında dahi herhangi bir iyileştirme sunmamış, aksine baskıyı derinleştiren politikalarla Kürt halkını kalıcı bir çözümsüzlük döngüsü içinde tutmayı tercih etmiştir. Devlet açısından Kürt gettoları, kontrol edilmesi gereken "sorunlu alanlar" olarak kodlanırken; Kürtler için bu mekânlar, metropollerde devlet politikalarına karşı kendini koruyan, öz-örgütlülüğün ilk halkalarını oluşturan direniş alanlarına dönüşmüştür. Bu nedenle devlet, Kürt gettolarından korkmaya başlamış; çünkü bu alanlar zamanla siyasal bilincin kolektif olarak üretildiği mekânlar hâline gelmiştir. Devlet, bu gelişmeye karşı Kürt gettolarını dağıtmak ve Kürtlerin mekânsal sürekliliğini kırmak amacıyla yeni politikalar üretmeye yönelmiştir.

Devlet Kendi Gettolarını İnşa Etti

2000'lerin başı, Türkiye açısından radikal politik ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı bir eşik olmuştur. 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), neoliberal politikalar doğrultusunda kamusal varlıkların hızla özelleştirilmesini ve bu yolla yeni sermaye birikim alanları yaratmayı temel strateji hâline getirmiştir. Bu stratejinin kent mekânındaki en görünür karşılığı ise kentsel dönüşüm projeleri olmuştur. Kentsel dönüşüm, yalnızca fiziksel bir yenileme süreci değil; toplumsal dokunun yeniden düzenlenmesi, politik alanların tasfiyesi ve mekân kontrolünün güvenlikçi bir perspektifle yeniden üretilmesi anlamına gelmiştir.

Metropollerde uygulamaya konulan ilk kentsel dönüşüm projelerinin, devlet tarafından "varoş" olarak damgalanan ve yoğun Kürt nüfusun yaşadığı mahallelerde başlatılması tesadüf değildir. Kadifekale, Bağcılar, Kanarya, Çay ve Çilek mahalleleri "riskli alan" ilan edilerek zorunlu tahliyelere maruz bırakılmıştır. Bu süreçte TOKİ, AKP'nin en merkezi kentsel müdahale araçlarından biri hâline gelmiştir. 2013 verilerine göre TOKİ, 2003–2013 yılları arasında yaklaşık 600 bin konut üretmiş; bu konutlar tek tipleştirilmiş, tasarım kaygısından yoksun ve standartlaştırıcı bir mimari anlayışın ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Metropollerde uygulamaya konulan ilk kentsel dönüşüm projelerinin, devlet tarafından "varoş" olarak damgalanan ve yoğun Kürt nüfusun yaşadığı mahallelerde başlatılması tesadüf değildir. Kadifekale, Bağcılar, Kanarya, Çay ve Çilek mahalleleri "riskli alan" ilan edilerek zorunlu tahliyelere maruz bırakılmıştır.

1990'larda zorla göç ettirilen Kürt halkı, bu mekânsal politikalar sonucunda kent içinde ikinci bir zorunlu göçe maruz bırakılmıştır. Kürt mahalleleri parçalanarak kentin farklı noktalarına dağıtılmış, halk birbirleriyle ilişkilerini koparacak şekilde TOKİ konutlarına yerleştirilmiştir. Bu uygulama, açık biçimde "böl, parçala, yönet" stratejisinin mekânsal karşılığıdır. Yerleştirme süreci, bireysel tercihlerden ziyade merkezi yönlendirmelerle yürütülmüş; temel amaç, güçlü halk örgütlülüğüne ve dayanışma kültürüne sahip mahalleleri dağıtmak olmuştur. Bu nedenle kentsel dönüşüm projelerinin görünmeyen fakat esas hedefi, Kürt gettolarında inşa edilen mekânsal hafızanın sistematik biçimde tasfiye edilmesidir.

Bu aşamadan itibaren kentsel dönüşüm, devletin yeni bir asimilasyon ve mekânsal denetim aracına dönüşmüştür. 2015–2016 yıllarında Sur, Nusaybin ve Şırnak'ta yürütülen kent savaşlarının ardından gündeme getirilen "yeniden inşa" söylemleri, devletin mekân üzerindeki egemenlik stratejisinin en yoğun biçimde görünür olduğu siyasal müdahaleler olmuştur. Bu süreci meşrulaştırmak amacıyla hukuki altyapı hızla yeniden düzenlenmiş; 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'a yapılan değişikliklerle "kamu güvenliği" kavramı riskli alan ilanının temel gerekçelerinden biri hâline getirilmiştir. Böylece kent savaşları sonrasında Kürdistan'daki geniş alanların kentsel dönüşüm kapsamına alınmasının önü açılmıştır.

Sur, Şırnak ve Nusaybin'de hayata geçirilen projeler, klasik anlamda kentsel dönüşüm uygulamaları değil; mekânın militarize edilmesini, demografik yapının dönüştürülmesini, politik ve tarihsel hafızanın tasfiye edilmesini ve örgütlü halkın dağıtılmasını hedefleyen özel devlet projeleridir. Sur'da yüzlerce yıllık tarihsel doku "yeniden inşa" söylemiyle yok edilmiş; Kürt toplumunun hafızası ve kentsel geçmişi doğrudan hedef alınmıştır. Nusaybin'de radyal kent planlamasıyla mahalle ve sokak dokusu parçalanmış; dayanışma ilişkileri ve toplumsal hafıza dağıtılmaya çalışılmıştır. Bu alanların ortak özelliği, 1990'larda zorla göç ettirilen halkın yerleştiği mahalleler olmasıdır. Devlet, bu halkı önce köylerinden koparmış, ardından kentte kurdukları yaşamı da mekân politikalarıyla ortadan kaldırarak ikinci kez zorunlu göçe maruz bırakmıştır. GABB verilerine göre bu süreçte yaklaşık 400 bin kişi yerinden edilmiştir.

Türkiye metropollerinde Kürtlere yönelik kentsel dönüşüm projeleri daha çok rant, soylulaştırma ve mekânsal parçalama üzerinden yürütülürken; Kürdistan'da bu uygulamalar doğrudan mekânsal tahakküm kurmayı, kent kimliğini ve hafızayı yok etmeyi, toplumsal örgütlülüğü dağıtmayı hedefleyen siyasal projeler olarak hayata geçirilmiştir. Bu yönüyle söz konusu uygulamalar, Oren Yiftachel'in tanımladığı "etno-milliyetçi devlet planlaması"nın tipik örnekleridir.

Tüm baskı, asimilasyon ve mekânsal ayrışmalara rağmen Kürt halkı, yerleştirildikleri mahalle ve gettolarda dayanışma ağlarını, kültürel kimliklerini ve direniş pratiklerini yeniden üreterek yaşamı inşa etmiştir. Kent çeperlerinde yalnızca barınma alanları değil; kolektif hafıza, üretim biçimleri, kültürel süreklilikler ve politik deneyimler de yeniden kurulmuştur. Mekân değişmiş, ancak devletin Kürtlere yönelik "dağıtma" stratejisi değişmemiştir. Buna karşılık Kürt halkı, komünal örgütlenmeler, dernekler, kültür ve dil kurumları, kadınların öncülük ettiği sosyal çalışmalar ve mahalle inisiyatifleri aracılığıyla özyönetim pratikleri geliştirmiştir. Bu süreç, bir hayatta kalma mücadelesinden çok, zorunlu göçün yarattığı kopuşa karşı kolektif bir yeniden inşa süreci olmuştur.

Devletin "mekânı dağıt, halkı dağıt, örgütlülüğü dağıt" politikasına karşı Kürt halkı, mekânı yeniden kurmuş, halkı bir arada tutmuş ve örgütlülüğü yeniden üretmiştir. Bu nedenle kentlerdeki Kürt varlığı, yalnızca zorunlu göçün sonucu değil; aynı zamanda direnişin, var olma iradesinin ve toplumsal dönüşümün somutlaşmış hâlidir. Devletin Kürtler üzerinde kurduğu baskı rejimi, Sisifos mitini andıran biçimde her defasında kendi karşıtını yeniden üretmiştir. Baskı arttıkça siyasal bilinç derinleşmiş, yıkım büyüdükçe hafıza daha güçlü biçimde yeniden inşa edilmiştir. Devletin her yıkımı, yeni bir politik öznenin doğuşuna zemin hazırlamış; baskı ve yıkım politikaları bir yenilgi değil, direnişin sürekliliği hâline gelmiştir.

Köyler, zombiler ve arada kalan kadınlar

FİKRET ATAY

90'lı yıllarda Kürdistan'da boşaltılan köyler sadece bir mekânsal yıkımın değil, aynı zamanda kolektif hafızada silinmeyen bir travmanın da göstergesi oldu. İnsanların evlerinden, topraklarından ve anılarından koparıldığı bu dönem, hafızada derin bir yara açtı. Benim için bu tarihsel süreç, sanat yoluyla yeniden düşünülmesi ve görünür kılınması gereken bir alan hâline geldi. Sanat direktörlüğünü Miheme Porgebol'ün üstlendiği ve XWE Performans oyuncularının performans sergilediği The Walking Memories işte böyle bir ihtiyaçtan doğan bir çalışmadır. The Walking Memories tam da bu soruların içinden doğdu: köyler boşaltıldığında geriye ne kalır? Hafıza mı, hayaletler mi, yoksa zombiler mi? Ayrıca, The Walking Death dizisinden esinlenerek, zombilerin metaforik anlamını kullanarak hafıza ve travma temalarını işlemektedir.

Zombiler ve Boşaltılmış Köyler

Zombi, bu işin merkezinde duran güçlü bir figür. Çünkü zombiler, "yaşayan ölüler"dir; hem varlar hem de yoklar. Bedenleri çürümüş olsa da bir bilinç taşırlar. Boşaltılmış köyler de aynı şekilde; yaşamlarını yitirmiş, ama hafızada hâlâ var olan mekânlardır. Bu nedenle köyler tam anlamıyla "zombi mekânlar"a dönüşür. Kadınların bu köylerde "zombi" olarak dolaşması, köyün hem var hem yok olma halini görünür kılar.

Zombiler, bedensel olarak ölü ama belleksel olarak yaşayan figürlerdir. Alegorik anlamda zombiler, haksız yere ölenlerin geri dönen ruhlarıdır; öç almak, adalet istemek için gelirler. Amerikan sinemasında zombi filmlerinin altın çağının Vietnam Savaşı sonrası döneme denk gelmesi tesadüf değildir. George Romero'nun filmleri de, bu bağlamda savaş sonrası travmayı ve toplumsal belleği yansıtır.

The Walking Memories adlı işimde de zombiler, köy boşaltmalarının ardından toplumsal hafızaya saplanan travmayı temsil ediyor. Hafızanın taşıyıcıları olarak gördüğüm kadınların günlük rutinlerini yansıtmaya çalıştığım bu çalışmamda köydeki kadınların gündelik hayatlarına odaklandım, çünkü yerel hafızanın en güçlü taşıyıcıları genellikle kadınlardır. Onların rutinleri, sadece ev işleri değil; geçmişin, kültürün ve topluluğun sürekliliğinin görünür hâlidir.

Zombiler, Hafıza ve Direniş

Bu çalışma, boşaltılmış köylerin travmasını görünür kılarken hafızanın gücünü ve direncini de vurguluyor. Zombiler, köylerin ve kadınların ikircikli hâlini açığa çıkaran güçlü bir metafor olarak ortaya çıkıyor. Kadın figürleri aracılığıyla hafıza, yerel tarihin canlı taşıyıcısı olarak yeniden bedenleşiyor. Belki de bu yüzden The Walking Memories, sadece bir video, bir film ya da performans değil; aynı zamanda bir yüzleşme, bir direniş ve bir hatırlama pratiği. Zombi köylerinde kadınların tekrar eden hareketlerinde, rüzgârda savrulan plastik poşette bile, bu hafıza yeniden hayat buluyor. Çünkü hafıza, ne kadar bastırılsa bastırılsın her zaman geri dönmenin yolunu bulur.

Performansta öne çıkan sahnelerden bazıları şunlar oldu: Ayağında bebeğini sallayan bir kadın, un eleyen eller, tesbih çekip dua eden bir beden, iki pencere arasında kendini izleyen bir gelin ve rüzgârda dalgalanan mavi bir plastik poşet...Bu görüntüler, tek tek küçük detaylar gibi görünse de bir araya geldiklerinde köyün hafızasını oluşturan parçalar haline dönüşüyor.

> ■ **Alegorik anlamda zombiler, haksız yere ölenlerin geri dönen ruhlarıdır; öç almak, adalet istemek için gelirler. Amerikan sinemasında zombi filmlerinin altın çağının Vietnam Savaşı sonrası döneme denk gelmesi tesadüf değildir.**

Her tekrar, zamanın akışını adeta donduruyor; sanki bir plak sürekli aynı yeri çalıyor. Zaman ilerliyor ama hafıza eski gündelik hayata takılı kalıyor.

Araf Mekân: Ne Merkeze Ne de Kenara

Zombi filmlerinde beni en çok etkileyen şey, mekânların belirsizliği oldu. Ne tamamen yaşayanlara ait ne de ölülere... Arada kalan, daha doğrusu bir "araf" mekânı bu. Benim çalışmamda da bu araf, yeni bir düşünme alanı açıyor: Ne merkeze ne de periferiye ait. Kadınların hikâyesini anlatmak için en doğru yer burasıydı, çünkü kadınlar varlık ve yokluk arasında bir yerde duruyorlar; hem geçmişin taşıyıcıları hem de zorunlu olarak geleceğe sürüklenenler. Bu "araf", onların hikâyesine en uygun sahne oldu.

Açık Uçlu Bir Son

The Walking Memories'in sonunda kadınlar şehre geri dönüyor. Ama bu dönüş kesin cevaplar sunmuyor. İntikam için döndükleri ya da kendi gerçeklikleri ne zorunlu bir dönüş yaptıkları için dönmüş olabilirler. Bu belirsizlik bilinçli bir tercih çünkü hafıza ve travma asla düz bir çizgide ilerlemez; hep arada kalır, gri alanlarda dolaşır.

> ■ **Ayağında bebeğini sallayan bir kadın, un eleyen eller, tesbih çekip dua eden bir beden, iki pencere arasında kendini izleyen bir gelin ve rüzgârda dalgalanan mavi bir plastik poşet...Bu görüntüler, tek tek küçük detaylar gibi görünse de bir araya geldiklerinde köyün hafızasını oluşturan parçalar haline dönüşüyor.**

هديه هلال

مارغا السخابيره اكمر

نزاك جلاوق

هديه نبيلكني

نكا شافرس

ماجر عباسي

حبيبت لجي

حتابه كا

حوسا بر لكوبي